
katsaus

Luottamus kriisi

Tulevaisuuden perhe tieteiskirjallisuudessa

Mihin ihminen ulottuu ja mihin tiede rajoittuu

Kuvaraati

Eino Kailan humanismi

Kasvatuksen ihmiskäsitys

Kaupunki elinympäristönä

Nykyihmisen elämänkaari ja ihmiskuva

Luova orientoituminen

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

6.1982

10. (22.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja

Matti Heikkilä

Kaarina Vartia

Timo Peedu, taitto

Tilaukset vuodelle 1983

maksamalla 60 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtotumerot

à 12 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoite-teenmuutokset ja jälkittilaukset toimiston osoitteella.*

Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
Puhelin: 661 925

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle.

Sihteeristö:

Antti-Veikko Perheentupa:

- toiminnan yleinen suunnittelu

Markku Graae

Martti Tuomola

- Ihmimillisen kasvun seminaari ja ohjelman suunnittelu

Helinä Siikala

- terveydenhuollon koulutus

Pirkko-Liisa Onnismäe

Britt-Marie Timperi

- työyhteisöjen kehittämisinstituutti

Asta Haapalainen

Terttu Lemström

- toimisto

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk ps-tilille 715 56-0.

SISÄLTÖ:

A-V. PERHEENTUPA Luottamus kriisi	3
KARMELA BÉLINKI Tulevaisuuden perhe tieteiskirjallisuudessa	4
ERKKI HAARANEN Mihin ihminen ulottuu ja mihin tiede rajoittuu	8
ERKKI PIRTOLA Kuvaraati	11
MANU JÄÄSKELÄINEN Eino Kailan humanismi	12
KARI E. TURUNEN Kasvatuksen ihmiskäsitys	16
AARO HEIKKILÄ Kaupunki elinympäristönä	22
ILKKA TERVONEN Nykyihmisen elämänsä ja ihmiskuva	26
MARKKU GRAAE Luova orientoituminen	28

Antti-Veikko Perheentupa:

Luottamus kriisi

Yhteiskunnassa voi olla monentasoisia ongelmia. Vaikka niiden ratkaiseminen tuottaisikin vaikeuksia, elämä menee eteenpäin. Tärkeintä on, että säilyy keskinäinen luottamus ja usko tulevaisuuteen. Näiden perusteiden rakoileminen on aina vakava asia. Samanaikaiset häiriöt molemmilla alueilla saattavat ulottaa vaikutuksensa syvälle.

Usko niihin keinoihin, joilla olemme totuneet kohtaamaan tulevaisuutta, on jo pitkään heikentynyt. Yhä uusien vallan väärinkäytösten tulo päivänvaloon tapahtuu sen vuoksi hankalana ajankohtana. Edellytykset vakavan luottamus kriisin syntymiselle kasvavat. Sellainen saattaa jo olla todellisuutta, vaikka emme vielä tiedä kovin paljon sen erilaisista tulevista toteutusmuodoista. On syytä muistaa, että yhteisöllisten sairauksien puhkeamisajat ovat paljon pidempiä kuin yksilöiden kohdalla. Mitä suuremmasta kollektiivista on kysymys, sitä enemmän aikaa tarvitaan. Sama koskee luultavasti myös paranemista.

Jos aiotaan ymmärtää yhteiskunnan tilaa, on ensimmäiseksi luovuttava asioiden rajaamisesta henkilötasolle. Kollektiivisten

arvojen heikkeneminen toteutuu tietysti aina yksilöllisissä teoissa. Sanottakoon myös varmuuden vuoksi, että ne ovat aina rangaistavia. Mutta yhteisöllinen arvomaailma kehittyy ja rappeutuu sellaisissa prosesseissa, joissa yksilöjen osuus voi olla vain marginaalinen vaikka jälkikäteen arvioiden joskus silti ratkaiseva. Olisi paikallaan pohtia pohjiin asti, millaisen kehityksen tulosta paljastuneet väärinkäytökset ovat.

Toteuttaessaan yhteiskunnan antamaa luottamusta yksilön on aina oltava lojaali joillekin tavoitteille ja arvoille. Lojaalisuus ei voi olla jakaantunutta vaan yhden arvomaailman täytyy hallita kaikkea toimintaa. Virkamiehen kohdalla lojaalisuuden jakaminen puolueelle ja valtiolle johtaa nopeasti kestäättömään tilanteeseen. Sellaisessa paineessa on jommasta kummasta tingittävä. Lisääntyvä puoluepolitiikka virkamieskunnan valinnan ja ylenemisen perustana on merkinnyt sitä, että tinkiminen tapahtuu yhä useammin puolueen hyväksi.

Tuntuu hankalalta määritellä, mitä lojaalisuus valtiolle merkitsee. Virkamiesten vannomassa virkavalassa siihen sijoitetaan pe-

rin vanhentuneita asioita, kun puhutaan valtiota vastaan suunnattujen salahankkeiden paljastamisesta tai ylhäisten ja alhaisten samanlaisesta kohtelusta. Tärkeimpänä asiana voidaan kai pitää sitä, että virkamies kaikissa toimissaan huolehtii luottamuksen säilymisestä valtiovaltaa kohtaan. Tässä ei riitä juristikunnassa yleinen perinne pitää kiinni lain kirjaimesta. Vallankäytön tulee ensisijaisesti rakentua kirjoitettujen sääntöjen ja yhteiskunnan todellisuuden mielekkääseen kohtaamiseen.

Puolueet ovat kansalaisten yhteenliittymiä, joiden tavoitteena on jo muuttaa valtiovallan käyttämistä taikka jarruttaa muutoksia. Jokaisella kansalaisella on oikeus liittyä tällaiseen pyrkimykseen. Tilanne on toinen vain yhden puolueen maissa, joissa puolue käytännössä on osa valtion organisaatiota. Silloin lojaalisuus valtiolle ja puolueelle on sama asia. Myös monipuolueissa yksityinen kansalainen voi antautua palvelemaan puoluettaan täysin rinnoin, kunhan keinot eivät ylitä lakien sallimia rajoja.

Virkamiehen kohdalla tilanne on kuitenkin toinen. Lojaalisuus puolueelle järkyttää väistämättä uskoa vallankäytön luotettavuuteen. Nyt on lisäksi nähty riittävän selvästi, että kaksoislojaaliteetti johtaa yksilömoraalin heikkenemiseen, epäselvyyteen siitä mikä on oikein. Syntyy kummallista uskoa, että auttamalla puoluettaan voi hyvittää sen, mitä virkansa perusvaatimuksia vastaan rikkoo.

Jokainen yhteiskunta on monitasoinen. Toimintojen muuttaminen on helppointa. Sen sijaan arvot ovat lakien ja kaikkien kirjoitettujen sääntöjen ulottumattomissa. Arvot ovat myös tärkein taso, jolta yksityiset kansalaiset sisäistävät oman moraalin. Kollektiiviset arvot ovat heijastumia sekä historiallisista tekijöistä että niistä ratkaisuista, joita yhteiskunnallisten toimintojen suhteen tehdään. Siksi ratkaisuja suunniteltaessa tulisi jaksaa ymmärtää myös niitä seuraamuksia, jotka eivät ole välittömästi havaittavissa.

Yhteiskunnallinen luottamuskriisi on tietoisesti tullut arvokriisi. Tällaisessa tilanteessa erityisesti johtavan virkamieskunnan tulisi ymmärtää, millaisen vastuun se ottaa tarrautuessaan edelleen siihen valtaan, jota puoluesidonnaisuus tarjoaa.

AVP

Karmela Bélinki:

Tulevaisuuden perhe tieteiskirjallisuudessa

Tieteiskirjallisuus eli science fiction on näennäisesti uuden aikauden airut. Muistamme Jules Vernen matkat kuuhun sata vuotta ennen kuin sellaisesta voitiin haaveillakaan ja H.G. Wellsin aikakoneet ja maailmojen sodat. Tieteiskirjallisuus on siis ennakoinut teknologian kehitystä, mutta onko se ollut uudistuksellinen myös ihmissuhteisiin ja perheen rooliin nähden?

Scifi ja yhteiskunta

Tieteiskirjallisuuden yhteiskunnat ovat enemmän tai vähemmän toisintoja tai ainakin peili-

kuvia kirjoittajan yhteiskunnallisesta kokemuksesta. Niiden sosiopoliittiset mallit lainaavat esimerkiksi Rooman impriumista, feodaalisesta Euroopasta, Yhdysvalloista ja uudenaikaisista poliisivaltioista. Huomioonottaen Yhdysvaltojen suuren yliotteen tieteiskirjallisuudesta ei ole lainkaan ihmeteltävää, että scifin normit ovat Pohjois-Amerikan 1900-luvun puolivälin ja klassisen kapitalismin inspiroimia. Scifin progressiivisuus on varsin näennäistä. Kirjallisuussosiologi Dennis Livingston mainitsee useita sosiologisen scifin peruslajeja. Ensimmäinen niistä on futuristinen näkemys, joka perustuu materiaallisen hyvinvoinnin jatkuvaan kehittymiseen teknologisen tietouden lisääntyessä. Näiden dystopiat

taas ovat kertomuksia koneellistuneista ihmisistä, joissa huippuunsa viety teknologinen ja aineellinen hyvinvointi aiheuttaa masentuneisuutta ja epätoivoa. Päinvastoin kuin Orwellin Iso Veli-poliisivaltiossa vartijoilla on perustiedot käyttäytymistieteistä, he tarjoavat seksuaalista vallanväärinkäyttöä, huumeita jotta teknokraattinen eliitti voisi olla hallitsevana.

Toinen päälaaji tarjoaa vaihtoehtoja kansallisvaltio-ajatukselle. Tyypillisiä ovat planeettain väliset liitot tai angloamerikkalais-neuvostoliittolainen valtablokki vastaan ulkoavaruudesta lähestyvä vaara. Yhteiskunnallisissa tieteiskirjoissa vastaantulevia nimiä ovat klassiset Orwell ja Huxley sekä uuden ajan Ursula Le Guin.

Robotti on ystävä, nainen välttämätön paha

Robotit ovat tieteiskirjallisuudessa sosiaalisesti hyväksyttäviä ja esiintyvät yleensä ihmisen ystävänä ja 20- ja 30-luvun vihreät hirviöt ovat nekin nykyisin viisaita olentoja, joilla on kaikki muut ihmisen ominaisuudet ulkonäköä lukuunottamatta. Nainen on science fictionissa yhä sama kuin ennenkin, välttämätön paha. Perinteisen naiskuvan hyväksikäyttöä esiintyy kaikentyyllisessä ja lajisessa science fictionissa. Kaikentyyllisellä tarkoitan scifi:n nimellä kulkevaa puolipornoa, jota tuottavat myös naiset. Anne MacCaffreyn novellissa *A Womanly Talent* avaruusnaisen arkipäivä on seuraavanlainen: ”Ruth katseli hänen lihaksista selkäänsä. Hän rakasti miehen muotoja, hartioiden kovia lihaksia, hoikan uuman linjoja, selän kaunista kaartaa, takapuolen kreikkalaista kauneutta. Hän ei antanut kasvavalle intohimolleen tilaa. Nyt ei ollut aika häiritä miehen toimia sellaisella. Ja hän tiesi että hänen intensiivinen seksuaalinen halunsa johtui hänen kaipauksestaan saada miehen siittävä lapsi. Tytär, komea ja vaalea, jolla oli miehen hymykuopat. Poika, voimakas ja arrogantti, mustatukkainen. Tämä lapsennälkä oli niin primäärinen, että se läpäisi koulutuksen ja sosiaalisten refleksien muurin. Nykyisin naisilta odotettiin muuta kuin ikivanhoja velvollisuuksia, mutta uudet nimitykset eivät muuttaneet tosiasioita, yhtä vähän kuin ne taltuttivat kasvavan himon. Ja kun perusteita ajateltiin uudelleen, miehet edelleen tekivät uusia aluevaltauksia, vaikkakin ne olivat uusia maail-

moja, ja puolustivat kotejansa.'

Tämä siis on kaikkein uusin naiskuva scifissa. Sukupuoliroolit ovat yhä tiukassa. 30- ja 40-lukujen scifin naiset olivat sankarien ihailevia seuralaisia. Naiset olivat hemaisevasti pukeutuneita kun taas miehillä oli ihan kunnon avaruuspuvut. Vaikka kirjailijat toisinaan yrittävät kääntää roolit päinvastaisiksi perinteet näkyvät selvästi, erityisesti yhdysvaltalaisessa scifissa, jossa ei tosi mielessä ole kyseenalaistettu vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää sen enempää kuin siinä vallitsevia roolejakaan. Perhekuvan uudistamista on silloin tällöin yritetty tieteiskirjallisuudessa etenkin Venäjän vallankumouksen aikoihin, jolloin kommunismista keskusteleminen oli ilmassa, mutta silloiset yritykset samoin kuin 1970-luvulla muotiin tulleet kuvaukset kollektiiviperheistä ja lasten päiväkotikauhukuvaukset ovat taas jääneet taka-alalle. Tällaiset ilmiöt tulevat ja menevät. Pääasiassa tieteiskirjallisuus on kannattanut perinteistä perhettä eikä pahemmin edes keskustellut muista vaihtoehdoista.

Perheenjäsenten roolijakoa kuvaa Isaac Asimovin, erään tieteiskirjallisuuden klassikon, sanonta, että hänen mielestään tieteiskirjallisuudessa esiintyvät naiset ovat täysin turhia ja pakollinen rakkaustarina usein vain pilaa hyvän tieteistarinan. Teesiään hän toteuttaa hyvin railakkaasti ja perinteinen sekä psykologinen että sosiologinen roolijako toteutuu miltei klassisen freudiaanisesti. Asimovin kirjassa *Itse jumalat tunteikot* ovat tyhmiä ja järjikköitä viisaita. Pehmiköt ovat tunteikkoja ja kiinteät järjikköjä. Planeetan hierarkiassa kiinteät järjikköt ovat tietenkin ylinnä ja pehmeät tunteikot heidän käskyvallassaan. s. 173 sanotaan: Elollisia on vain yksi laji. Kiinteät ovat maailman ainoat elolliset olennot. Mutta se ei merkitse sitä etteivätkö pehmeät ole elollisia, se merkitsee vain että me olemme yhtä ja samaa lajia. Pehmeät ovat kiinteiden kehitysmäättömiä muotoja. Äidin sijasta Asimovin planeetalla on emoisä, jolla on klassisen äiti-hahmon kaikki tunnusmerkit. Emoisä Tritt noudattaa rutiineja, on sovinnainen, synnyttää ja isähahmo Odeen on laajasti oppinut ja uudistushenkinen.

Scifi teknologian lumoissa

Mary Kenny Badami, feministinen tieteiskirjailija on kiinnittänyt huomiota naisen ase-

maan tieteiskirjallisuudessa. Hän väittää, ettei naisilla ole ollut merkitystä henkilöinä tieteiskirjallisuudessa, ei myöskään lukijoina eikä kirjailijoina. Hänen mielestään on miltei mahdotonta löytää tieteisromaanin, joka olisi kirjoitettu naisnäkökulmasta. Eivät edes fantasia-romaanit kuten E.R.Burroughsin kuuluisat Tarzan-kirjat ole tässä mielessä muuta kuin perinteisten roolien ruokkijoita.

Alexei Panshin, hankin tieteiskirjailija, muistuttaa tieteiskirjallisuuden yksipuolisista roolikuvista määrittelemällä roolit ei suinkaan naislivoimaisiksi vaan miehen roolia ylikorostaviksi. Myös tieteiskirjallisuuden emotionaalinen puoli on liian taka-alalla. Liian korostunut on isojen poikien leikki teknisillä saavutuksilla, liian vähän kiinnitetään huomiota uuden teknologian seurauksiin.

Avaruustarinoissa avaruusaluksen päällikkö on mies ja hänen ympärillään on ihaileva vaimo, jolla on aluksessa jokin päällikön alainen asema, usein lääkäri, ja pari lahjakasta lasta, joista etenkin poika on tytärtä teknisesti lahjakkaampi ja isänsä verraton apulainen, kun taas tyttärellä on äidin ominaisuudet.

Klassiset 30-40-50-luvun avaruustarinat kirjoitettiin seikkailuajanvietelehtiin. Idässä halettiin propagoida uuden teknologian puolesta ja lännessä pyrkimyksenä oli myydä mahdollisimman paljon lehtiä. Turvallisinta oli kummallakin puolella käyttää perinteisiä rooleja. Myöhemmin on yritetty saada mukaan avaruuspyssyä heiluttava naispuolinen sankari, mutta vain etumerkki on toinen, ajatus on perinteinen. Nainen on perinyt miehen roolin, muu ei ole muuttunut.

Esimerkki näennäisesti edistyksestä kirjailijasta on puolalainen Stanislaw Lem, joka on ennen kaikkea Keski-Euroopan kasvatti. Hänellä on Keski-Euroopan perinteiset sukupuoliroolit. Lemin kirjat ovat moraliteetteja, joissa ei kuitenkaan aseteta sukupuolirooleja kyseenalaisiksi. Sama koskee valitettavasti monia muita itäeurooppalaisia tieteiskirjailijoita, jotka näennäisestä radikaalisuudestaan huolimatta noudattavat perhekäsityksessään perinteisiä muotoja.

Nais- ja mieskirjailijat

Lännessä naiset kirjoittavat miespuolisella kirjailijanimellä, idässä heitä ei nähtävästi kovin paljon lueta. Neljännesvuosisata sitten kirjoittaneista ei monikaan ollut miespuolisia virka-

veljiään parempi tai huonompi. Idässä uusi suuri nimi on Marietta Tsudakova ja lännessä Ursula Le Guin. Vasta aivan viime vuosina ovat naiset tuoneet mukaan oman naisnäkökulmansa ja lakanneet alistumasta tämän kirjallisuuden lajin sovinnaisuuksiin. Juuri Ursula Le Guinia pidetään epäsovinnaisena. Hän on sekä poliittisesti että kirjallisesti rohkea. Hänen taustansa ei ole aikakauslehtikirjallisuus vaan akateeminen maailma ja hän on tottunut lausumaan mielipiteensä julki. Hän on miellyttävä poikkeus, sillä valitettavasti on todettava, että naiskirjailijoiden perhekäsitys ei mainittavasti eroa miesten käsityksestä. Päinvastoin useimmat naistieteiskirjailijat ovat taantumuksellisia ja lyövät laudalta monet miehet. Mutta syöllistyy Ursula Le Guin kin klisheihin ja perinteiseen roolijakoon.

Doris Lessing on uusimpia yrittäjiä tieteiskirjallisuuden alalla. *Memoirs of a Survivor* ja *Briefing for a Descent into Hell* ovat erinomaisia yhteiskuntakuvauksia, mutta myöhäisemmissä *Shikasta*-kirjoissaan Lessing ehkä on astunut alueelle, jota hän ei täysin hallitse. Monimutkaiset planeettain väliset mittelyt ja rakkausasettelmat tuntuvat toisinaan jopa liian uskomattomilta ollakseen sci-fiä.

Yhteiskuntasatiiri, sci-fi ja perhe

Tieteiskirjallisuuden eräs osa-alue on yhteiskuntasatiiri. Mutta perherooliin se ei useinkaan riitä. Klassinen satiiri on Kornblathin *Search the Sky*. Moniosaisen sarjan eräessä osassa saavutaan avaruuslaivan kanssa planeetalle, jossa roolit ovat käänteiset. Naisilla tässä yhteiskunnassa on miehen rooli. Heillä on karvainen rinta ja he ovat isoja ja maskuliinisia, käyvät miehissä öisin ja niin edelleen. Se on näennäisesti hauskaa, mutta siinä ei ole mitään uutta. Sci-fi on usein kuvannut uusia yhteiskuntamuotoja, joissa muutoksen on aiheuttanut jokin mullistava teknologinen keksintö, mutta on joitakin asioita, joihin ei ole kajottu. Perhe on eräs sellainen. Edellytetään, että vaikka ulkopuolinen maailma muuttuukin, perhe säilyy samanlaisena. Myös kaikkein uusin utooppinen kirjallisuus, jossa paljon pohditaan paikallisyhdyskuntia ja vihreää aaltoa, ei juuri keskustele perheen asemasta tai sisäisistä rooleista. Vuosisadan vaihteessa keskusteltiin tieteiskirjallisuudessa vallankumouksen huumassa lastenpäiväkodeista ja suurkeittiöistä, mutta esimerkiksi ei koskaan

puhuttu e-pillereistä tai ehkäisymenetelmistä ja näiden vaikutuksesta yhteiskuntaan ennen kuin pilleri todella tuli. Tieteiskirjailijat eivät kiinnostuneet todellisesta vallankumousteknologiasta, kuten perhesuunnittelun keinoista. Sen sijaan jaksettiin kyllä käsitellä kyllästymiseen asti jonkin koneen kehittelyä ja suunnittelua.

Turvallinen, sovinnainen perhe

Perhekäsitys vaihtelee yhteiskunnasta toiseen. Se mitä kutsumme perheeksi on vain meidän oman kulttuurimme luoma perinne. Afrikkalaisten perhe on toisenlainen. Näin tulee varmaan olemaan myös tulevaisuudessa. Perhekuva vaihtelee koska perhemuodot vaihtelevat. On vaikea sanoa mikä kuva on oikea ja mikä väärä, siksi olisi sallittava suuri variaatio sekä kuvissa että todellisuudessa. Meidän kulttuurissamme pienin perheyksikkö on ne kaksi ihmistä jotka tarvitaan kolmannen aikaansaamiseksi. Jossain toisessa kulttuurissa perheeseen luetaan näiden kahden ihmisen vanhemmat, sedät, tädit ja serkut. Jos halutaan sivuuttaa tämä kahden ihmisen muodostama perusyksikkö olisi yhteiskuntaa muutettava ratkaisevasti, lapset olisi kasvatettava ilman vanhempia. Tällaisia kokeiluja on tehty, mutta ne ovat johtaneet enemmän tai vähemmän diktatuureihin. Tietenkin tällaisia yhteiskuntia voidaan luoda, mutta ne olisivat keino-tekoisia. Ehkä juuri siksi eivät myöskään tieteiskirjailijat ole kiinnostuneita tämän tapaisista ajatuksista.

Tieteiskirjallisuus ei pohjimmiltaan ole debattikirjallisuutta. Historia samoin kuin tieteiskirjallisuuskin on kokenut variaatioita lailistetuista haaremeista konkubinaatteihin, mutta ne eivät ole yleispäteviä. Ihminen ei nähtävästi tarvitse kovin monimutkaisia perhesidonnaisuuksia. Se ei kuitenkaan merkitse, että avaruuslaivan kapteenin perhe koostuisi iänikuisesti palvovasta vaimosta, joka ei koskaan koske ohjaimiin, ja kahdesta hyväntapaista lapsesta. Roolien jaossa tapahtunee suuria muutoksia. Mutta tieteiskirjallisuudessa tuskin esiintyy tasa-arvoa, mitä se sitten lie-neekään, ennen kuin yhteiskunnassa se on toteutunut. Kysymys on siitä milloin se toteutuu. Tieteiskirjallisuudessa samoin kuin maailmankuvassamme pätee sama Schillerin Orleansin neitsyessä lausuttu totuus. Mit der Dummheit kämpfen Götter selbst vergebens.

Erkki Haaranen:

Mihin ihminen ulottuu ja mihin tiede rajoittuu?

Nykyään arvostamme tiedettä. Erityisen arvokkaana pidämme tieteellistä tutkimusta. Mielekkäänä pidämme vain sellaista toimintaa, mikä on tieteellisesti perusteltavissa. Kaikista ponnisteluista huolimatta ongelmat näyttävät kuitenkin lisääntyvän, syventyvän ja tiukentavan otettaan. Olemme monien lukituneiden ristiriitojen ympäröiminä.

Esimerkiksi terveydenhuolto tekee kaikkensa kohentaakseen ihmisten terveyttä: eliminoi sairauksia, pelastaa loukkaantuneita, kuntouttaa vanhuksia. Toisaalta ikäänkuin näistä asioista täysin tietämättöminä huippututkijoita palkataan kehittämään tieteen nimissä keinoja ihmisen ja hänen aikaansaannoksiensa tuhoamiseksi.

Kehitämme automaatiota ja koneita, jotta se henkinen ja ruumiillinen rutiinityö, jonka tähän saakka vain ihminen itse saattoi tehdä, sujuisi yhä tehokkaammin. Samalla kuitenkin työttömyys on yksi kaikkien teollisuusmaiden kipeimmistä ongelmista.

Ja vaikka ihmisiä hauskutetaan nykyään viihteellä määrätietoemmin kuin koskaan aikaisemmin, silti masentuneisuus, tyytymättömyys ja välinpitämättömyys ovat silmiinpistäviä ongelmia keskuudessamme.

Onko tällaisille ristiriitaisuuksille olemassa jokin yhteinen nimittäjä?

Ovatko elämäntapamme sairautta aiheuttavia?

Maailmankuulu psykoanalyytikko ja sosiologian tutkija Erich Fromm on esittänyt väitteen että: "...sosioekonomisen järjestelmämme, toisin sanoen elämäntapamme synnyttämät luonteenpiirteet ovat sairautta aiheuttavia ja tuottavat lopulta sairaan yhteiskunnan." Sa-

moin itämaisen filosofian ja länsimaisen psykoterapian tutkija Alan Watts: "Ihmisen normaali tietoisuuden tila meidän kulttuurissamme on juuri se ympäristö ja se maaperä, jolta psyykinen sairaus kehittyy." — Voivatko he olla oikeassa?

Mistä sitten ovat tulleet keskuuteemme nämä virheelliset, mutta normaaleina pitämämme elämäntavat ja tietoisuuden tilat? Onko maailmankuvamme — käsitys elämästä ja itsestämme oikea? Vai onko käsityksemme normaalista jotenkin vinoutunut? Ongelmistamme on osoitettu kaupallistumista, ihmisen aggressiivisuutta ja itsekkyyttä, pystymättä siten tilannetta vähääkään helpottamaan.

Kun suurten vaikeuksien edessä etsimme syytä koko ihmiskunnan pahoinvointiin, on rohjettava asettaa kriittiseen tarkasteluun kaikki vallitsevat itsestäänselvyydet ja toiminnanvaikuttimet.

Tieteellinen maailmankatsomus

Viime vuosisatojen kuluessa läntisessä kulttuurissamme olemme yhä enemmän jättäytyneet rationaalisen maailmankatsomuksen varaan. Näkemys nojaa tieteeseen, jonka lähtökohtina ovat objektiivinen ja rationaalinen ajattelutapa. Tämä tarkoittaa käytännössä lähinnä sitä, että me tieteen avulla tunnustamme todeksi ja oikeaksi vain sen, mikä ihmisasteilla on havaittavissa ja/tai ihmislogiikalla ymmärrettävissä.

Totuutta etsiessään tiede ei ole halunnut olla tekemisissä mielikuvien, kuvitelmien eikä minkäänlaisten yliluonnollisten, irrationaalisten asiain kanssa. Tästä seuraa että kaikki se, mikä on oman logiikkamme ja ymmärryksemme yläpuolella, jää samalla kriittisen tarkastelun ulkopuolelle, ja silloin sitä voidaan

pitää toisarvoisena tai suorastaan merkityksettömänä. Vallitsevalle asiantilalle on nähtävissä myös historiallinen selityksensä.

Tieteen harhat

Tänä päivänä monet huomattavat tutkijat puhuvat kunnioittavasti niistä asioista, joita mekaniikan (ja tieteen) voittokulun aikoina pidettiin hölynpölynä.

Colin Wilson: "Kun tiedonhaltijan taso ei ole riittävä tiedon kohteen (esim. elämän) tasoon nähden, tuloksena ei ole asiallinen virhe, vaan paljon vakavampaa: riittämätön ja vajaa käsitys todellisuudesta."

Onko nyt käynyt niin, että tuo vajaa käsitys eksistenssistä, elämästä, totuudesta on tieteen nimissä pystytty siirtämään kansanjoukoille? — Meidät on saatu uskomaan ihmisaisteihin ja ihmislogiikkaan pitäytyvään tieteseen ja sen mahdollisuuksiin tutkia ja hallita kaikkea tietämisen arvoista.

Kun pystynime myöntämään, että järkemme ei hallitse sitä prosessia, jonka tuote se on, näemme samalla jäävin suhteemme luontoon ja evoluutioon. Objektiiviset ja samalla tieteen mahdollisuudet pysähtyvät siihen, kun ryhdymme tutkimaan asian toista osapuolta, havainnontekijää eli omaa tietoisuuttamme.

Ihmisyksilön hienoimpien kokemusten tuominen subjektiivisena ilmenevästä ulottuvuudesta objektiivisuuskriteerien eteen tutkittavaksi on mahdottomuus. Onhan tutkija (= ihminen itse) sama kuin tutkittava kohde (= hänen tajuntansa), jossa subjekti ja objekti ovat yhtyneet. Ihmistajuntaa ei näin ollen voida tutkia valittujen kriteerien mukaan, vaan se pysyy objektiivisuuteen pitäytyvän tutkimuksen ulottumattomissa. Sama tietoisuus ei voi olla puolueettomien havaintojen kohteena ja samalla niiden tekijänä.

Mahdollisuutemme saada elämästä objektiivisia havaintoja on siis rajallinen eli tiede ei olekaan kykenevä tutkimaan eksistenssiä ja siinä ilmenevää elämää ja evoluutiota — kuin ulkoisesti! Näin ollen tieteellinen maailmankuva asettuu yksilön kehityksen esteeksi pyritäessä objektiivisia ja fyysisiä kokemistasoja korkeampiin — subjektiivisiin tajunnantiloihin — mielenrauhaan ja onnellisuuteen.

Evoluutio, elämän synty ja kehitys ovat laistuneet ihmisen käsissä sattumaksi, elämäntarkoitus kilpailuksi fyysisistä resursseista. Kilvoittelu itsensä jalostamiseksi ihmisenä on

saanut väistyä.

Vaikka rationaalisuutta korostavan tieteen huippukausi olisikin jo nyt takana, silti kansojen syvissä riveissä aiheutettu käsitysten mulistus tuhoisine seurausvaikutuksineen on nyt edessämme! — Suurimmat virheet selittyvät suurimmilla erehdyksillä.

Objektiivisuus ja subjektiivisuus

Niin kauan kun tieteemme pitää tinkimättömänä totuutena ainoastaan objektiivisuus- ja rationaalisuuskriteereillä rajattua tietoa, meillä ei ole mahdollisuutta lähestyä, puhumattaakaan hallita ja ymmärtää ihmistä, tuota kummallisesti käyttäytyvää kokonaisuutta. Näin sen vuoksi, koska jokainen ihminen itsenäisenä olentona voi vaikuttaa ikäänkuin kahdessa ulottuvuudessa, ja tiede on vannoutunut tutkimaan niistä vain toista. Amerikkalainen hypnologi Hudson on tullut jo vuonna 1895 päätelmään, että meissä on kaksi olentoa, jotka asuvat päässämme. Toista hän nimitti objektiiviseksi mieleksi, joka katsoo ulospäin, ulkomaailmaa kohti. Toinen, jota hän nimitti subjektiiviseksi mieleksi, katsoo sisäänpäin, kohti sisintä. Ulkoisessa olemuksessaan ja keskinäisessä kanssakäymisessään ihmisten odotetaan käyttäytyvän omassa yhteisössään vallitsevan sovinnaisen säännöstön, lakien ja tapojen mukaan. Tällöin ihminen toimii objektiivisena pitämässään aistiensa ja oman logiikkansa ulkoisessa ulottuvuudessa, jossa tapahtumat välittyvät aistien varaisina kaikille lähes samanlaisina. Tämä on (vasemman aivopuoliskon ja myös) tieteen toimintakenttä. Sisäisessä, subjektiivisessa olemuksessaan ihminen voi saada vaikutteita (oivalluksen, intuition, inspiraation muodossa) rationaalisen tarkastelukykykymme yläpuolella olevasta tajunnanulottuvuudesta.

Fyysisen toimeentulon saavuttamisen jälkeen nämä (oikean aivopuoliskon) irrationaaliset ulottuvuudet voivat avata ihmiselle aivan uuden kehittymisalueen ja motivoida hänet uusiin tavoitteisiin henkisen kasvun alueella. Samalla ne tekevät ihmisestä ihmisen ja elämästä jälleen elämän arvoisen. Teollisuusmaissa olemme menettämässä sen motiivin, mikä sai kaikki ponnistelemaan fyysisen toimeentulon vuoksi. Kun tavoite on saavutettu seuraa herpaantuminen ellei seuraava "etappi" ole näkyvissä. — Jatkuva ponnistelu mielekkään tavoitteen vuoksi on avain ihmisen

elinvoimaisuuteen.

Järjen varassa — ilman rakkautta

Aikaamme on tarkasteltava yksipuolisen rationaalisuuden valtakautena. Ensisijaisesti aistitoimintaan perustuvilla objektiivisilla kriteereillä ja tieteen auktoriteetillä on torjuttu subjektiivinen ja irrationaalinen ulottuvuus. Sitä, mitä ihminen sisimmässään kokee ja permältäan on, pidetään toisarvoisena. Tämän ajan ihminen joutuu näin ollen kieltämään oleellisen osan itseään ja motivoimaan olemassaolonsa edelleen sovinnaisen maailmankuvan varaan. Minuus ja itsetunto yritetään ankkuroida omaisuuden ja vallan tuomaan arvovaltaan: oppiarvoihin, titteleihin ja sosiaaliseen asemaan.

Tämä rationaalinen maailmankatsomus, ”riittämätön ja vajaa käsitys todellisuudesta” väheksyy ja jopa kieltää subjektiivisessa ulottuvuudessa koettavien arvojen merkityksen. Niinpä se estää ihmistä tavoittamasta luovuutta ja muita sisäisiä voimavarojaan. Ikävä kyllä näin ollen ihmisten kohtaloksi lankeaa vain passiivinen mukanaolo yhteisössä ja toisten laatimissa taloussuunnitelmissa.

Pahinta kuitenkin lieenee se, että tuossa ilmanalassa yksilön identiteetti ei voi kehittyä. Vaikutemme ilmenevätkin nyt minuuden kehittymishäiriöinä: itsetunnon heikkoutena ja mielenterveysongelmina.

Yleismaailmallinen tilanne kertoo parhaiten mistä on kysymys. Tavoittamaton mielenrauha luo vastaavasti levottomuutta, mikä kumuloituu yhteisössä ja rikkoo myös ulkonaisen (maailman) rauhan. Vaikuttaminen ihmisen mieleen — levottomuuden/rauhan potentiaaliin lähteeseen, on samalla toimintaa sodan/rauhan puolesta.

Rationaalinen kulttuurimme ei ohjaa yksilöä etsimään ja rakentamaan mielenrauhaa subjektiiviseen sisimpäänsä, vaan ylpeänä ja ylimielisenä aikamme ihminen tahtoo alistaa ympäristön ja lähimmäisensä palvelijoikseen. Tähän nurinkuruuteen osallistuu tietoisesti tai tietämättään lähes jokainen ihminen — kukin voimavarojensa mukaan. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että elinvoimamme kuluu pääasiassa sosiaaliseen kilpailuun yksilötasolla ja kilpavarusteluun ja sotiin yhteisötasolla. Järkeilyimme on aiheuttanut sen, että elämästä on muodostunut kilpailu ja lähimmäisestämme on tullut kanssakilpailija.

Äärimmäisyyksien korostuminen kahlitsee luovuuden

Miksi renessanssi-ilmiö syntyi? — Siksikö, että silloin yleinen mielipide, arvostus ja niiden mukana valta, hylätessään irrationaalisuuden ja siirtyessään rationaalisuuteen nojasi oikeassa suhteessa molempiin arvomaailmoihin ja aiheutti sen, että luovuus pääsi hetkeksi vapautumaan?

Ajatelkaamme aikakautta ennen renessanssia. Silloin vallankahvassa olivat uskonnolliset johtajat. Nykyiseen verraten tilanne oli päinvastainen — valta tunkeutui irrationaaliseen maailmankuvaan ja sen subjektiiviseen kokemiseen. Tuolloin suurimpana vaikeutena koettiin rationaalisesti koettavien ilmiöiden selittäminen. Sen tiedämme niistä hankaluuksista, joihin esim. Galilei ja Kopernikus joutuivat puolustaessaan järkeen vetoavia havaintojaan.

Saavuttaaksemme harmonian, sisäisen ja ulkoisen arvomaailman välisen tasapainotilan, tarvitsemme sellaisen auktoriteetin, jonka valta tukeutuu sekä objektiivisesti että subjektiivisesti koettaviin arvoihin tasapuolisesti. Olisiko tieteen ja uskonnon välillä kompromissi saavutettavissa?

Joka tapauksessa tarvitsisimme inhimillisen auktoriteetin, joka ei kiellä arvoa siltä, minkä ihminen ymmärtää ja aisteillaan havaitsee, mutta ei myöskään kiellä sen merkitystä, minä kukin sisimmässään voi kokea — vaikkakaan ei pysty selittämään kokemaansa. Maailmankaikkeutta ei ole ihmislogiikalla luotu — tuskin se on sillä ymmärrettävissäkään. Miksi evoluutio avaisi hienoimmat salaisuutensa kehittymättömälle ymmärrykselle varmistumatta siitä, että tietoja käytetään toivotulla tavalla? On ymmärrettävää ja varsin nerokasta, että arvokkaimmat tiedot voi saada ”henkilökohtaiseen käyttöön” vain se, joka on kypsynyt tarvittavaan vastuuseen ja kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen.

Ihminen, joka asettaa aistinsa, kehittymättömät kykynsä ja vajavaisen ymmärryksensä ennakkoehdoiksi eksistenssin ja totuuden hyväksymiselle, ei arvosta itseään eikä kunnioita Luojaansa.

Jumalall' on ilman viitta
Luojalla avaimet onnen
Ei katehen kainalossa
Vihan suovan sormen päässä.
Kalevala

Erkki Pirtola:

Kuvaraati 2.11. 82

Kriittisellä oli viime kautena onnistunut levyraati, jossa mukana oli mm. Juice Leskinen. Koska levyraati on jo muodostunut traditioksi, päätimme laajentaa ideaa kuvien alueelle. Miksei yhtä hyvin voi arvioida kuvia kuin musiikkia? Raadissa olivat mukana J.O. Maller, Ilkka-Juhani Takalo-Eskola, Jussi Kivi ja Pirkko Hakkila, joista jokainen on omalla tavallaan sisällä kuvataiteen kentässä.

Kuvat olivat eräänlaisia vastakohtapareja, esimerkiksi Porilaisten marssi ja Matissen tanssi tai Kolme talonpoikaa Leninin luona ja Kolme itäisen maan tietäjää Jeesus-lapsen luona. Näytettiin myös sarjoja modernista käsitetaiteesta ja sen suhteesta myyttiseen tajuntaan. Syntyi erittäin mielenkiintoisia ajatuksen lentoja ja huomioita, joita on syytä jatkaa. Keskeinen ongelma on käsitteen ja kuvan, imaginaation välinen suhde. Nykytaju on kiinni käsitteissä, eikä ymmärrä imaginaatiota. Tämä heijastuu taiteen syrjintänä koululaitoksessa ja ylipäättään siinä, että tiede ja taide pidetään erillään toisistaan kuten tapahtui Tasavallan tiede ja taide -päivillä Vanhalla Ylioppilastalolla.

Miksi kuvan tajuaminen on vaikeampaa kuin musiikin?

Päivätajuntamme tukipylväät ovat aistimukset ja niiden käsittely, ajattelu. Näiden kahden sanoisiko kreikkalaisen pylvään varaan on rakentunut länsimainen kulttuuri empiirisine

tieteineen. Taiteen tehtävä oli sittemmin jäänyt yhä enemmän tunteen palvontaan, joko uskonnollisten tai sitten luonnontunteiden ylentämiseen. Nytemmin, kun tiede on teknistynyt, yhä enemmän etääntynyt empirian, eli kokemuseräisyyden ideasta, nousee esiin taiteelle aivan uusi asema ja merkitys: kokemustotuuden, tunnetiedon elvyttäjänä.

Nykyihmisen tietoisuus joutuu väijäämättä kahden pedon, Skyllan ja Kharybdiksen nielämäksi. Toisaalta juuri tämän tieteellispainotteisen koulutuksen, joka ohittaa ilmiöiden havaittavan muodon ja laadun ja kiinnittää huomion mitattavuuteen ja punnittavuuteen. Toisaalta kaikki uskonnollishenkinen ”ihme” -kokemus on esineellistetty. Öylätin suhde Herramme ruumiiseen on yleisesti ottaen aika kaukainen, ainut johon todella uskotaan on rahan kaiken muuntava voima. Tähän tavaraukontoon liittyen kaikkiin meille tarjottuihin kuviin liittyy lähes automaattisesti joko kaupallisuus tai poliittisuus.

Kuva on siten täytetty nykykulttuurissa pyyteellä ja muodollisella tarkoituksella. Siitä on henki paennut. Sensijaan musiikki on paljolti pidellyt viime aikoina henkeä hengissä. Musiikki on alkuilmionä suora kokemus tajunnan kotimaan virtaavista olosuhteista, missä rytmi, harmonia, melodia kuvaa välittömästi sielun sisäistä välttämättömyyttä. Sielu avautuu välittömästi musiikkia kuullessaan sen omaan kokemuskenttään ja ottaa heti ytimestään käsin suhteen siihen: Mitä se ja se esitys tai musiikki merkitsee juuri minulle.

Sensijaan suhde kuvaan tuntuu olevan paljon vaikeampi, vaikka luulisi meidän olevan tottuneempia kuvien käsittelyyn, koska silmien osuus maailman havainnoinnissa on paljon suurempi kuin kuulon. Mutta syy piilee juuri tässä. Kuulokokemus on sisäänrakennettu, se tunkeutuu paljon syvemmälle ihmisen sisälle kuin kuva. Sen suggestiivinen voima on paljon suurempi, se vetoaa ihmisen ikuiseen kaipuuseen päästä irti kappaleellisesta, ruumiillisesta tajunnasta lentämään tai vähintään uimaan musiikillisen virran pyörteisiin.

Mutta koska kuvan välitön kokemuksellisuus on niin paljon hiljaisempi kuin äänekään musiikin, on ihmisen lähestyttävä kuvaa paljon voimakkaamman sisäisen aktiviteetin, muotoja tai värejä luovan kenttensä avulla. Kuva vaatii enemmän meditatiivista, maailman pysäyttävää voimaa kuin musiikin tempaava virta. Kuvallista kokemista täytyy harjoitella, myös itse sitä tekemällä, maalaamalla, muovaamalla, piirtämällä. Tällöin itse luova prosessi lähestyy musikaalista tapahtumaa.

Aikamme merkittävimmäksi luonnehdittu taiteilija Joseph Beuys kiteyttää ideansa siihen, että itse asiassa tieteen ja taiteen ja myös ns. uskonnollisen kokemuksen ero on nyt loppu. Jo Kandinskystä lähtien on visuaalinen kokemusmaailma porautunut siihen samaan lähtökohtaan, mikä on musiikilla: Sisäinen välttämättömyys. Nykytajunnan pitäisi olla jo pitkälle kouluttanut itsensä näiden alussa mainittujen kreikkalaisten pylväitten ohitse. Esi-neellistynyt ja mekanisoitunut ajattelu on jo ohittanut pahimman kuoppansa ja matka kohti tajunnan omaa valtamerta on alkanut. Voi niitä, jotka ovat jääneet rannalle! Vai olemmeko kaikki?

Tämä merkitsee sitä syvimmitään, että ajatuksen ja havainnon välinen kuilu, missä tyhjiössä moderni ihminen kokee vain pimeyttä, alkaa täyttyä imaginatiivisilla kokemuksilla. Tajunta alkaa siirtyä ulos Platonin luolasta, missä se näkee vain ideoiden varjot I. materiaaliset muodot, itse ideoiden välittömään havaintoon.

Toisaalta tämä ilmenee myyttisen tajunnan uudelleen löytämisenä. Maailma onkin suuri myyttinen kertomus, missä me itse rakennamme omaa mytologiaa kukin omalla tavallaan suhteessa maailmaan. Toisaalta tajunta avautuu kuviksi, jotka ihmiselle ovatkin tuttuja. Nämä asiathan minä olen jo kokenut: Musiikin kautta!

Manu Jääskeläinen:

Eino Kailan humanismi

Eräs tapa luonnehtia nykyistä yhteiskuntakehitystä on kuvata sitä jatkuvan tieteellisteknisen edistyksen yhteiskunnaksi. Tällaiselle yhteiskunnalle on ominaista lisääntynyt rationalismi, tehokkuuden arvostaminen, työnjako sekä tuhlaileva energiankäyttö.

Voimakkaan teknistymisen avulla ihminen on kyennyt voittamaan monia aikaisempia sairauksia, kyennyt nostamaan elintasoaan ja ehkä myös elämisen laatuaan. Saman aikaisesti tämän kehityksen kanssa on kuitenkin tapahtunut globaalin eriarvoisuuden lisääntymistä (akselilla pohjoinen-etelä), ympäristöongelmat ovat lisääntyneet ja lisääntymässä sekä joukkotuhoaseiden määrä ja hävitysvoima ovat kasvaneet voimakkaasti. Jälkitekollisissa yhteiskunnissa on kasvanut työttömien ihmisten määrä erityisesti nuorten keskuudessa.

Mikäli on uskomista Pekka Kuusen esittämään skenaarioon teoksessa ”Tämä ihmisen maailma” (1982), on ihmisen eloonjäämisen edellytyksenä tulevaisuudessakin ns. ”kovan” vaihtoehdon omaksuminen sekä tieteellisteknisen kehityksen jatkaminen, kuitenkin muutetussa ja modifioitussa muodossa.

On ilmeistä, että tämän kaltaisessa tilanteessa syntyy tarve pohtia uudestaan ihmistä, hänen tavoitteitaan ja inhimillisiä arvoja koskevia kysymyksiä. Esiin nousevat humanis-

min perusteemat.

Suomalaisessa kulttuuriympäristössä Eino Kailan humanismia koskevilla tarkasteluilla oli aikoinaan voimakas vaikutus. Tässä tilanteessa on oma mielenkiintonsa ottaa Eino Kailan aikoinaan esittämät ajatukset uudelleen tarkastelun kohteeksi nykyaikaisesta näkökulmasta ja peilata Eino Kailan näkemyksiä ajankohtaiseen tilanteeseen.

Seuraavassa tarkastellaan ensin humanismin käsitettä siten kuin Eino Kaila sen mielsi, tämän jälkeen otetaan käsittelyn kohteeksi Eino Kailan käsitys ihmisestä ja lopuksi tarkastellaan erityisesti niitä näkökohtia, joita Eino Kaila esittää irrationalismista.

Humanismi ja syvähenkisyys

Teoksessaan ”Humanismi elämänasenteena” korostaa G.H. von Wright humanismia älyllisenä asenteena, joka pohjautuu kriittiseen ja järkipäiseen suhtautumiseen todellisuuteen. Tästä syystä sen psykologinen perusta on von Wrightin mukaan oleellisesti sama kuin tieteellisen asenteen. Edelleen G.H. von Wright korostaa, ettei humanismi ole historiallinen vakio. Jokaisen aikakauden täytyy koettaa vastata siihen omista historiallisista edellytyksistään käsin.

Ihmistä koskeva tutkimus, ihmisen kokonaisuus, on viime aikoina muodostunut vilkkaan mielenkiinnon ja keskustelun kohteeksi. Voi ehkä perustellusti väittää, että nykyaajassa ilmenee tarvetta määritellä uudelleen humanismin käsite ja sisältö. Humanismi ei siis edusta staattista seikkaa, joka on tutkittavissa, kuvattavissa ja sitten haudattavissa tieteellisiin indekseihin. Se on jotakin, joka on koko ajan *tekeillä* — se on siis oman itsensä analyysin viitekehys ja lopputuotos (olematta koskaan todella lopullinen). On oireellista, että tämänsuuntaisen intressin viritessä eri alojen tutkijoiden ja asianharrastajien keskuudessa on usein viitattu Eino Kailaan lähteenä.

Eino Kaila tuli tunnetuksi mm. syvähenkisyyden käsitteen ansiosta. Tähän vaikeaselkoiseen käsitteeseen ei tässä yhteydessä ole tarkoitus lähemmin puuttua. Eino Kailan humanismissa se näyttelee kuitenkin keskeistä osaa. Eino Kaila itse lienee ollut ainakin ajoittain sitä mieltä, että tähän käsitteeseen sisältyy kaikki se arvokkain, mitä hän on kyennyt tuotannossaan saamaan aikaan¹. Toisaalta hän saattoi tokaista, lahjoittaessaan teoksensa ”Syvähenkinen elämä” tekijänkappaleen eräälle ystävälleen: ”Tämä on nyt sitä runoutta” (Haavio 1960). Tähän Eino Kailan persoonallisuuden monisärmäisyyteen tai paremminkin monikerroksisuuteen ovat useat hänen aikalaisensa kiinnittäneet Haavion lisäksi huomiota (esim. Ketonen 1960).

Eino Kailan persoonallisuuden monikerroksisuus on syytä pitää mielessä, kun hänen tuotantoaan analysoi. Hänen ajattelussaan on tästä seikasta johtuen useita erilaisia aineksia kerrostuneina. Monet erilaiset ajatussuunnat ja tutkimustraditiot voivat sitten hakea ja saada virikkeitä Eino Kailan tuotannosta.

Eino Kailaa voidaan esim. tarkastella avoimien järjestelmien teoreettikkona. Esim. Lauri Rauhalan (1976) näkemys siitä, että ihminen psyykkis-somaattisena ja itseohjautuvana kokonaisuutena on avoin järjestelmä, jolle lisäksi vielä ovat ominaisia mm. suhtautuminen yliyksilöllisiin kokonaisuuksiin, joihin nähden hänen yksilöllisen ohjausmahdollisuutensa on vähäinen sekä monimutkainen ja herkästi vahingoittuva tietoisuusjärjestelmä, voidaan katsoa tyypillisesti Eino Kailan perinteeseen kytkeytyväksi. Tällaiseksi voi katsoa myös sen

yrkän metodisen monismin, jota esim. Pertti Lindfors väitöskirjassaan edustaa (1978) ja joka rakentuu eksplisiittisesti Eino Kailan ajattelulle: ihmistieteet ovat luonnontiedettä.

Eräs Eino Kailan ajattelun paradokseja on: vaikka hänen ilmeinen ambitionsa oli laajan synteesin luominen ihmisestä ja luonnosta, ei hän loogisen empirismin filosofian edustajana voinut tätä tavoitetta älyllisellä tasolla täysin hyväksyä. Näin ollen jälkimaailmalla on käytettävissään joukko fragmentteja, joiden analysoiminen on tästä syystä vaikeata ja edellyttää mm. sen seikan tiedostamista, kumpi tendenssi hänessä oli kyseisen tuotteen laatimisajankohtana hallitsevassa asemassa: luonnontieteellis-analyttinen vai synteeseihin ja yhtenäiseen maailmankatsomukseen pyrkivä.

Ihminen biologisena ja psyykkisenä olentona: monismi

Vaikka Eino Kailalla ei ehkä olisi loppujen lopuksi ollut mitään sitä vastaan, että hänen postuumiksi "tavaramerkikseen" olisi muodostunut syvähenkisyys käsite, en seuraavassa keskity kuitenkaan yksinomaan siihen (tälle käsitteelle rakentaa esim. Erik Allardt esseensä Eino Kailasta).

Esseessään "Humanistinen elämännäkemys" vuodelta 1948 Eino Kaila pyrkii luomaan synteesiä omasta humanismistaan. Esseessä heijastuvat toisen maailmansodan jälkeiset totaalisen uhan herättämät ahdistukset ja tunnot. Eino Kaila aloittaa historian pessimistisestä näkökulmasta viitaten mm. H.G. Wellsin ja jopa perusolemukseltaan valoisan J.W. von Goethen synkkiin toteamuksiin. Eino Kaila päätelee kuitenkin, että kaikesta huolimatta saattaa olla sellaisiakin idealisteja, jotka tahtovat käyttää käytettävissä olevan ajan ainakin odotettavissa olevan perikadon analyysiin kysyäkseen, miksi näin on.

Keskeiseksi tässä analyysissä muodostuu kysymys: mitä on ihminen? Eino Kaila hylkää tässä yhteydessä päättäväisesti dualismin, ihmisen olemuksen jakamisen "kehoon" ja "sieluun". Dualistinen ihmiskäsitys on Eino Kailan mukaan sekä virheellinen että primitiivinen. Kun hän toteaa tässä kannassaan joutuvansa ristiriitaan esim. Platonin kanssa, ilmaisee hän itse tämän ha-

vainnon "selkäpiitä karmivaksi", mutta pysyy kriittisessä kannassaan: "Käsitys, että aine on pahasta ja henki hyvästä, on primitiivinen käsitys ensinnäkin siitä syystä, että siinä esiintyvä substanssi sinänsä on hyvä riippumatta siitä, kuinka tätä substanssia käytetään."

Eino Kaila päätyy näkemykseen, että myös ihmisen henkisyys on jotakin biologista siinä mielessä, että inhimillinen tietoisuus on inhimilliselle elämälle ominainen kvaliteetti: "Siis, mitä ihmiseen tulee, ihminen on yksi eikä suinkaan kaksi." Ihminen on kehollinen olio tietystä ulkokohtaisesta perspektiivistä ja tiedostava ja kokeva "sisältä päin katsottuna". Ihminen ei ole dualistinen olio, vaan näkökulmat ihmiseen ovat moninaisia. Inhimillistä kokemusta voidaan tarkastella useasta eri aspektista. Sitä voidaan tarkastella fysikaalis-kemiallisesta, biologisesta tai humanista näkökulmasta.

Humaani näkökulma on vallitseva, kun tarkastelun kohteena on ihminen kokonaisuutena, erityisesti hänen korkeimman tason henkiset toimintonsa. Eri näkökulmat ovat keskinäisissä riippuvuussuhteissa siten, että biologinen aspekti on riippuvainen fysikaalis-kemiallisesta ja humaani biologisesta.

Eino Kailan mukaan ihmiselle on tunnusmerkillistä ensinnäkin se seikka, että hän on aivo-olento. Isojen aivojen hermostollisia prosesseja dominoivasta asemasta johtuen ihminen on kykynevä elämään esittävien symbolien maailmassa, käyttämään symboleja, luomaan niitä ja kommunikoimaan omaa tietoisuuttaan ja ulkoista todellisuutta niiden avulla. Symbolifunktion avulla kehittyi ihmisen henkisyys: "Kun me humanista aspektista lähtien suhtaudumme lähimmäiseen, ihmiseen, niin tärkeintä tässä suhtautumisessa on se, että pyrimme ymmärtämään, mitkä ovat ihmisen tietoisesti esitetyt sanojen tai ajatusten tavoitteet ja tarkoitteet. Tavoitteet: se, mihin hän tähtää muussa toiminnassa. Tämä on humaninen aspekti."

Tässä yhteydessä Eino Kaila korostaa samalla kuitenkin, että tämä henkisyys on biologista tapahtumista ja itse asiassa valtava potentiaali inhimillisessä olemassaolon taistelussa.

Eino Kaila ottaa nyt tarkastelun kohteeksi syvähenkisyyden käsitteen todeten, miten pieni on itse asiassa niiden asioiden piiri, joista voi selvästi ja tarkasti, "clare et distincte", puhua. Syvähenkisyydelle on ominaista per-

soonallisuuden eri kerrostumien keskinäinen resonanssi silloin kun koetaan jotakin. Erilaisin esimerkein mm. Goethen "Faust" -näytelmästä ja sen aiheuttamista kokemusreaktioista Eino Kaila pyrkii osoittamaan, mitä on syvähenkisyys, mutta ei halua sitä tarkemmin määritellä.

Rationaalisuus, irrationaalisuus, kybernetiikka

Näiden "lyyristen purkausten" (EK:n ilmaisu) jälkeen hän ryhtyy tarkastelemaan kysymystä, mikä on kausaalisuuden asema humaanissa näkökulmassa. Fysikaalisessa teoriassa (klassisessa fysiikassa — MJ) on erotettavissa toisistaan subjekti ja objekti. Sen sijaan humaanissa aspektissa subjekti ja objekti samaistuvat. Ei liioin ole olemassa mitään prosessin "alkutilaa", johon nähden voitaisiin soveltaa tarkastelua "systeemin tila ajankohdassa t_0 ".

Siten kausaalisuudesta ei voisi tämän Eino Kailan suorittaman tarkastelun perusteella puhua samalla tavoin eikä samassa mielessä kuin (klassisissa) luonnontieteissä.

Tarkastelunsa lopuksi Eino Kaila asettaa kysymyksen ihmisen mahdollisuudesta ohjata omaa kohtaloaan, jos tämänsuuntainen kausaalisuus kielletään. Joudutaanko hyväksymään irrationaalisuus, ihmisen todellisuuden perimmäinen "ajopuuteoria"?

Tätä irrationaalisuutta Eino Kaila ei kuitenkaan ole valmis hyväksymään. Ihmisen henkisyys, kyky ohjautua symbolien ja merkitysten varassa merkitsee "sisäänrakennettua" rationaalista kapasiteettia. Ihmisellä on "siis kuitenkin teoreettinen ja näin ollen myös pieni käytännöllinen mahdollisuus pystyä ohjaamaan omaa kohtaloaan, vaikkapa ottamalla huomioon ja pitämällä silmällä, mitä hänen todellinen aineellinen etunsa vaatii."

Edellä kuvatun Eino Kailan erään ajattelukuvion lyhytkin rekonstruktio paljastaa tarkkaavaiselle ja tosiasioita tuntevalle lukijalle päättelyyn sisältyvät puutteet ja vajavaisuudet. Esim. kausaalisuuden kohdalla ei ole edes mainintaa uuden fysiikan mukanaan tuomasta ns. essentiellin indeterminismin käsitteestä jne. jne. Nämä seikat eivät tässä nyt kuitenkaan ole olennaisia.

Mielenkiintoista on sen sijaan se, että kun Eino Kaila päätyy siihen tulokseen, että ihmisellä on tietoisuutensa avulla "pieni käytän-

nön mahdollisuus" ohjata omaa kohtaloaan eräänlaisen kyberneettisen prosessin avulla, hän ei vedä esiin käänteistä seikkaa, nimittäin että ihmisen irrationaalinen "ajopuuteoria" on siis suurempi todennäköisyys.

Eino Kailan ajatteluun vaikutti voimakkaasti evoluutioteoria. Useammassa aikaisemmassa yhteydessä hän korostaa, että biologinen kehitys jatkuu ihmisen psyykkisenä ja sosiaalisena evoluutiona. Nämä muodostavat keskenään johdonmukaisen kontinuumin (vrt. Kuusi 1982). Tämä näkemys joutui ankaaraan kriisiin toisen maailmansodan aikana. Teokset "Syvähenkinen elämä" ja "Tankens oro" voidaan nähdä ilmauksina metafyyssistä ahdistuneisuudesta, missä tietoisuus siitä, mihin ihminen omaisi mahdollisuudet ja toisaalta tietoisuus siitä, mitä ihminen on itselleen todellisuudessa tekemässä, törmäävät keskenään. Mutta erityisesti "Tankens oro" teoksessa Eino Kaila päätelee, että inhimillisellä moraalilla ja etiikalla on periaatteessa samantapainen koeteltavuus kuin tieteen hypoteeseilla: seuraukset määrittävät niiden arvon.

Irrationalismin kritiikki

Irrationalismin teorian todennäköiset seuraukset olisivat tuhoisat. Siksi sen varaan ei tule ihmiskäsitystä rakentaa. Nykyaikaisen dynaamisen psykologian teknisellä kielellä sanottuna Eino Kaila haluaa ilmaista, että inhimillisellä rationaalisella, kognitiivisella "ohjausjärjestelmällä", egolla, on omia resursseja, eikä se ole riippuvainen ihmisen olemukseen sinänsä reaalisesti kuuluvasta, lyhytjänteisestä hedonistiseen tarpeentyydytykseen pohjautuvasta impulssiaineksestä (vrt. esim. Hartmann 1964).

Tässä voidaan lopuksi palata siihen, mitä G.H. von Wright sanoo humanismista: se on älyllinen asenne, joka pohjautuu kriittiseen ja järkipäraseen suhtautumiseen todellisuuteen. Eino Kailan tarkastelukulma on humanismia näin ymmärrettynä. Se hylkää irrationalismin, hakee järkipäraistä suhtautumista todellisuuteen, mutta ei välttele todellisuuden ristiriitojen eikä ihmisen perimmäisiin kysymyksiin liittyvien vakavien ongelmien konfrontaatiota.

Lopuksi sitaatti "Syvähenkisen elämän" dialogista "Usko ja tieto": "Tämän (syvähenkisten arvojen merkityksen — MJ) on kyllä ihmiskunta kerran oivaltava. Sen kehitys tulee

sen siihen pakottamaan. Kipeiden kärsimysten kautta sille tulee osoitettavaksi, että elämänarvo ei riipu siitä, kuinka paljon meillä on öljyä ja hiiltä, ruokaa ja nautintoja, valtaa ja varallisuutta. ... ihmiskunnan kovin koulu on alkanut. Nykyään luulee vielä ihmisten enemmistö, että se ihminen ja se kansa on suurin, jolla on eniten valtaa ja varallisuutta. Mutta ollaan jo näkemässä, mihin tämä luulo johtaa. Seuraukset tulevat olemaan sellaiset, että ne koskevat hyvin kipeästi jokaiseen yksityiseen.”

¹ Tähän on kiinnittänyt huomiotani mm. prof. emer. R.O. Viitamäki.

Käytettyä kirjallisuutta

Allardt, E. (1973): Eino Kaila: Syvähenkisen elämän etsijä. Teoksessa Alapuro ym. (toim.): Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo, Helsinki. WSOY.

Haavio, Martti (1960): Eino Kaila ja arvot. Ajatus XXIII, 1960. Helsinki.

Hartmann, Heinz (1964): Essays on Ego Psychology. Basic Books, New York.

Kaila, Eino (1934): Persoonallisuus. Otava, Helsinki. Kolmas painos 1982.

Kaila, Eino (1943): Syvähenkinen elämä. Otava, Helsinki. Toinen painos 1954.

Kaila, Eino (1944): Tankens oro. Tre samtal om de yttersta tingen. Söderström & co, Helsingfors.

Kaila, Eino (1948): Humanistinen elämännäkemyks. Ylioppilaslehti 11.11.1948.

Ketonen, Oiva (1960): Eino Kailan tutkijanpersoonallisuus. Ajatus XXIII, 1960. Helsinki.

Kuusi, Pekka (1982): Tämä ihmisen maailma. WSOY, Helsinki, Juva.

Lindfors, Pertti (1978): Der dialektische Materialismus und der logische Empirismus. Eine kritische und vergleichende Untersuchung. Universität Jyväskylä.

Rauhala, Lauri (1976): Filosofinen orientoituminen psykosomaattikan ongelmaan. Helsingin yliopisto.

von Wright, Georg Henrik (1981): Humanismi elämänsenteena. Otava, Helsinki.

Kari E. Turunen:

Kasvatuksen ihmiskäsitys

Ihminen on auttamattomasti monitasoisen sosiaalisen ympäristönsä tuote. Erityisesti kieli, mutta myös elämäntapa ja arvostukset annetaan meille itsemme ulkopuolelta. Itse asiassa esimerkiksi kielen ihmisen ylittävää perisosiologista olemusta ei aina tiedosteta. Kieli kutoo maailmaa ja elämäntapaamme siinä. Ihmisen sosiaalisen luonteen korostaminen ei kuitenkaan saa johtaa meitä myöskään unohtamaan ihmisen salaperäistä yksilöllisyyttä, joka hänessä pilkistää esiin jo elämänsä varhaisina kuukausina. Salaperäinen tuo yksilöllisyys on, koska meidän on itse asiassa mahdollon käsittää, mistä se tulee ja kuinka sitä voisi käsitteellisesti selvittää.

Ihmisen sosiaalinen luonne edellyttää sitä, että ympäristön vaikutelmat saavuttavat hänet, mutta ennen kaikkea sitä, että ne *elävät* hänessä *edelleen*. Ihmisessä on näin oltava ainesta, johon vaikutelmat peilautuvat, muuntuvat siinä ja elävät sitten hänen toimissaan. Yksilöllinen, tai sen lukemattomat eri puolet, muokkaavat vaikutelmia omalla erityisellä tavallaan. Kuitenkin ympäristö tarjoaa meille *elämisen aineiston*, tarkastelemme sitten kieltä, ajattelua, tapoja, eleitä, arvoja tai mitä tahansa.

Tunnetusti lapsi ei erota itseään ympäristöstä niin voimakkaasti kuin aikuinen, vaan elää ympäristönsä vaikutteiden myötä. Ympäristö todella *tarttuu* lapseen. Eleitten, ilmeiden, äänensävyjen, kielen lisäksi, lapsi suorastaan

kantaa ympäristönsä tunnelmaa mukanaan. Näin on myöskin ymmärrettävää lapsuuden merkitys myöhemmälle elämälle. Mutta toisaalta, vaikka ympäristö lapsuudessa antaa elämän ainekset, on ehkä joskus liioiteltu lapsuuden määräävää vaikutusta, koska ei ole kyetty tunnustamaan myös tuota käsitteellisesti vaikeasti tavoitettavaa, mutta todellista yksilöllisyyttä ihmisessä.

Välitön, luonnonvoimainen, pakonomainenkin ympäristön myötäeläminen aina sen korkeimpia tunnelaatuja ja moraalista ryhtiä myöten, on lapselle tunnusomaista. Iän karttuessa tämä ympäristön välitön myötäeläminen heikkenee, vaikkei koskaan tietysti katkea. Kasvun myötä ihmisen sisäinen todellisuus muuntuu ja jäsentyy, niin että aikuisena ympäristön myötäeläminen voi jo edellyttää tietoisempaa ponnistusta, vaikka kyky välittömästi kokea elämän dramatiikkaa voi olla myös meillä aikuisena eräänlaisena elämän suomena lahjana. Aikuisena maailma on kuitenkin kohdattava tietoisemmin.

Edelliset huomautukset ovat tahtoneet johdattaa meidät kokemukseen siitä, että ihminen *ei* missään elämänvaiheessa *elä tyhjiössä*, vaan me vaikutamme toisiimme monilla hienojakoisilla tavoilla. Itse asiassa meidän tulisi alkaa oivaltaa se, että mitä meissä itsessämme elää, heijastuu olemisemme kautta ja vaikuttaa muihin ympäristöimme ihmisiin. Itse kunkin olemus sävyttää yleistä ilmapiiriä.

Voimme hiukan pelkistää kutsua ihmistä toiseen siirtyviä vaikutelmia *tarttumisvaikutukseksi*. Arkielämän tilanteista tiedämme, että haukotus, asennonvaihdokset, kädenliikkeet, eleet jne. tarttuvat kanssaihmissiimme seurassa. Jokainen lausuttu ajatus on luonteeltaan myös suggestio, vaikka se olisi puhdasta asiaa. Esimerkiksi ajatuksen tarttuminen perustuu osittain siihen usein täysin tiedottomaan elämukseen, jonka lausuja äänensävyllään, ajatusmuodollaan jne. välittää. Luultavasti meidän oppimiskykymme perustuu pitkälti juuri siihen, että lausutut ajatukset herättävät myös *elämysten*. Vaikka elämystä ei tässä yhteydessä yleensä tiedosteta, saattaa se olla ymmärtämisen edellytys. Oppiakseen aikuinenkin tarvitsee usein vähintään alitajuisia elämyksiä, mutta lapsi ja usein teini-ikäinenkään ei juuri opi mitään, jos hän ei edes jotenkin koe elämystä asian yhteydessä.

Kun olemme nähneet edellä esitettyjen varsin konkreettisten asioiden vaikuttavan ihmisten välillä, voimme alkaa nousta myös näkemään niitä hienonhienoja vaikutuksia, joita ihmisestä ihmiseen kulkee yhteisön hengen muodostuessa. Näin voimme ymmärtää, että se, mitä itse kukin kantaa sisällään, heijastuu usein huomaamattomasti ja hienosyisesti ilmeiden, eleiden, puheiden jne. välityksellä ympäristöön, sen "hengeksi". Itse kullakin meillä on oma menneisyysemme, joten me emme suinkaan voi olla vapaita tekemään itsestämme mitä tahansa, ja itsetuntemuksen lisääntyessä ihminen yleensä kyllä säikähtää sitä, mitä kaikkea hänessä elää, sikäli kun jaksaa olla rehellinen.

Vaikkemme pääsekkään monista persoonamme rajoittavista asioista eroon ainakaan yhtäkkiä, niin on muistettava, että ihminen on tietoinen ja erityisesti itsetietoinen olento, joten hän voi myös vaikuttaa siihen, minkälaisia asioita hän sisimmässään viljelee. Mitä meissä itsessämme elää, siirtyy ainakin osaksi myös ympäristöön. Juuri *itsetuntemuksen* kautta me voimme vaikuttaa jossain määrin siihen, mitä meistä itsestämme ympäristöön leviää.

Kansanopistot ovat periaatteessa oivallisia kasvatusympäristöjä. Kasvatettavat ja kasvatajat joutuvat suorastaan väkisin olemaan hyvin lähellä toisiaan. Kyllä kansanopistonkin opettaja voi yrittää eristäytyä opiskelijoista kuten monissa muissa oppilaitoksissa (erityisesti esim. yliopistoissa) tapahtuu, mutta se ei onnistu niin helpolla. Kun ihmiset ovat pitkiä aikoja toistensa läheisyydessä, on luonnonla-

ki, että tapahtumiseen tulee jokin intensiteetti, henki, ilmapiiri, tunnelma tai miksi asiaa nyt halutaan vain nimittää. Opettajilla on ilmapiirin muodostautumisessa ratkaisevampi osuus, koska he ovat yhteisön pitkäaikaisia jäseniä, mutta periaatteessa *intensiteettiin* vaikuttaa jokainen jäsen, sekä tietysti ympäröivä maailma, joka luonnollisesti väkisin tunkeutuu eri kanavia varsinkin nuorten elämään. Näin ollen jokaisessa laitoksessa on *oma tunnelma*, joka sävyttää kaikkien siellä olevien kokemusta ja tekemistä.

Kasvatuksen kannalta on näin erityisen olennaista harjoitella aistimaan tunnelmia ja niiden vaihdoksia, koska ilmapiiri on merkittävä kasvattava tekijä. *Henkeä* on opittava vaalimaan todellisenä asiana, joka on suoraan omaa "aineellisuutta" eikä mikään teoreettinen juhlapuheisiin liittyvä asia. Hengestä on voitava puhua konkreettisesti.

Kuinka sitten opettaja asettuu arkiseen kasvatus tapahtumiseen? Voi olla, että hän suuntautuu vain opetukseen. Nykyäänhan opetus, tiedonjako, informaatio jne. nähdään tärkeänä. Ei juuri ymmärretä, että olennot, joiden kanssa ollaan tekemisissä ovat eläviä olentoja. Arjessa opettaja ei voi tätä sivuuttaa, mutta erilaiset didaktiikat eivät ota sitä juuri huomioon. Esim. opettajankoulutuksessa voidaan puhua oikeasta didaktiikkavillityksestä. Äärimmäisen abstrakteja kuvauksia erilaisista informaatiotilanteisiin liittyvistä komponenteista. Ne ovat hyvin rationaalisia, mutta suurtaakaan asiallista merkitystä niillä ei ole, jos vaaditaan sitä, että tiedon tulee jäsentää meidät aidosti kasvatus tilanteisiin. Didaktiikkojen kautta lienemme menettäneet lopullisesti ymmärryksen kasvatukseen. Olemme siirtyneet "teoreettisten oppilaiden" opetukseen, teoria tasolla.

Ihminen on olemukseltaan *kokonaisvaltaisen olento* ja reagoi kokonaisvaltaisesti asioihin. Erityisesti nuoret tekevät näin, koska he ovat vielä jäsentymättömiä sisäiseltä olemukseltaan ja lisäksi itsetunto on usein kehittymätön. Jos joku saa matematiikasta huonon arvosanan, ei hän ajattele, että onpa minun matematiikkani huono, vaan hän ajattelee, että minä olen huono. Tällaisia töyssyjä kokonaispersoonallisuudelle emme voi välttää tietysti ainakaan niin kauan kuin olemme niin suuntautuneita suorituksiin, että ihmisen on lunastettava olemassaolonsa oikeutus osaamisella. Ehkei niitä voida koskaan tyystin välttääkään, siksi olkoon tämä vain esimerkkinä

ihmisen kokonaisvaltaisesta suhtautumisesta. Onhan niinkin, että jos opettajalle sanotaan, että hän on huono opettaja, tuskin kukaan on niin kylmäpäinen, että ajattelee, että muutenhan minä kuitenkin olen ihan mukava ihminen.

Voimme kysyä tarkemmin: Mikä on kasvatusteko? Kun ihminen arjen touhussa tekee jotain, ei hän suinkaan ehdi harkita täysin tietoisesti kaikkia tilanteeseen liittyviä seikkoja. Kuitenkin ihminen jostain perspektiivistä katsottuna toimii aina mielekkäästi, jostain toisesta perspektiivistä voi mikä tahansa teko olla myös epäjärkevä. Ihminen toimiessaan ei ole mikään "tietokone", joka salamannopeasti harkitsisi tilanteessa vaikuttavat muuttujat ja optimoisi toimenpiteensä. Tietysti opettaja voi olla noin yleisluntoisesti etukäteen harkinnut, mitä hän tekee (esim. mitä opettaa ja kuinka sen pyrkii tekemään). Mutta jatkuvasti syntyy tilanteita, joissa hänen on toimitettava "luovasti", koska mitään ennalta annettua ratkaisua ei ole olemassa. Mistä sitten nuo teot kumpuavat?

Ihminen ei suinkaan toimiessaan yleensä kerkii ajatella, ei edes tuntee, saatikka suunnitella kaikkea asiaan kuuluvaa. Tämä tulee esiin toimiessamme esimerkiksi vaaratilanteissa salamannopeasti ja järkevästi. Ihmisessä toimii onneksi eräänlainen *säästöperiaate*, joka antaa meille valmiuden ja kyvykkyyden toimeliaaseen elämään. Tuo säästöperiaate on *elämys*. Yksinkertaistaen voimme sanoa, että *elämä kulkee elämyksestä toiseen*. Ei ole mikään sattuma, että elämys ja elämä ovat samaa kantaa. Elämä on elämyksiä, kirjaimellisesti. Usein elämykset ovat huomaamattomia, alitajuisen oloisia. Joskus elämykset ovat järjestyttäviä, innostavia tai lamaannuttavia. Elämys kuitenkin kätkee sisäänsä tavattomasti asioita, se säästää meidät mahdottomuudelta ajatella, tuntee ja tahtoa tietoisesti salamaan asioita. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, että joskus ajattelumme toimii todella nopeasti, mutta arjen keskellä sen ei sitä tarvitse tehdä.

Elämyksestä seuraa teko. Teko johtaa uusiin elämyksiin ja näin päivämme kuluvat. Teko ei ole suinkaan yleensä irrationalinen, vaikkei sitä ohjaakaan aina tiedostetut ajatukset; sitä ohjaavat aikaisemmin muodostetut ajatukset, ja joskus tietysti voimme löytää silmänräpäyksessä uusiakin ajatuksia. Tarkastelemme nyt elämyksen kolmea keskeistä, usein kätkeytyä osaa, ajattelua, tunnetta ja tahtoa.

En voi tehdä sitä tässä mitenkään erityisen tarkasti, voi vain viitata erääseen laajaan tutkielmaani ihmisestä (Turunen: Ihmisen hahmo, Jyväskylän yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 15/1981).

Elämyksessä ja näin myös tekoa ohjaamassa ovat ne *ajatukset*, jotka olemme aikaisemmin omaksuneet tai jotka olemme kokemukseemme perustuen muodostaneet. Ihminen on aina ajatuksin orientoitunut ympäristöönsä ja sen tapahtumiin. Huolimatta siitä, että puhutaan "ajatuksennopeudesta", on ajattelu ihmisen sielunelämän jähmeimpiä laatuja. Ajatukset kypsyvät, muuntuvat ja sulavat hitaasti. Kuitenkin meissä on onneksi tuo voima, joka osaksi ilman tietoista ponnistusta jäsentää todellisuuden niin, että voimme siihen sijoitua järkevästi.

Koska elämyksen välityksellä ajatuksin jäsennymme todellisuuteen (vaikka tietysti ajattelemme paljon myös tietoisesti), ei ole samantekevää, mitä ajattelemme ihmisestä ja hänen kasvustaan tai mitä ajattelemme ihmisten vuorovaikutuksesta ja yhteisöön liittyvistä arvoista (esim. demokratia, tasa-arvo, suvaitsevaisuus, avoimuus, rehellisyys). Minkälaisia ajatuksia meillä on, sen mukaisia elämyksiä meissä syntyy ja sen mukaisesti teot, ilmeet, eleet, puheet siivittyvät.

Yksinkertaistaen ja kärjistäen voitaneen sanoa, että virallistieteelliset instituutiot eivät juuri tuota sellaista tietoa, joka ainakaan myönteisesti voisi toimia kasvatustilanteissa jäsentäen ja elävöittäen tekojamme. Tekojen taustalla on kuitenkin aina ajatuksia eikä näin ollen ole samantekevää, minkälaista tietoisuutta ihmisille luodaan kasvusta, kasvatuksesta ja ihmisestä. On luultavaa, että useimmat kasvatusoppia saaneet ihmiset toimivat enemmänkin "vaistonsa" ohjaamina kasvatustilanteissa, koska ainakin minusta tuntuu vaikealta kuvitella nykyisen ns. "tieteellisen" tiedon voivan toimia kovinkaan aidosti kasvatustyössä.

Toisaalta on myös hyvä oppia ymmärtämään muissa ihmisissä elävää ajattelua. Ajattelu ihmisessä on jähmeää, hitaasti muuttuvaa, mutta myös se on nimenomaan *elämää kantava* elementti. Ajattelun laatu tekee ihmisestä *persoonan*. On itse asiassa moraalinen kysymys mitä ylipäättään ajattelemme ihmisestä, hänen elämästään ja kasvusta. Tärkeää on oivaltaa, että inhimillinen todellisuus pyrkii muuntumaan sen mukaiseksi, mitä ihminen todellisuudesta ajattelee. Voimme näin nähdä,

että viime kädessä ilmeisesti kasvatustiede on se, joka on vaurioittanut nykyistä kasvatustodellisuutta.

Ihmiskäsitys on se, minkä varassa lopultakin opettaja tai kasvattaja tekee huomionsa kasvavasta. Kun opettajat vuosien tuskallisen uurastuksen myötä ja pettyneenä akateemisiin tieteisiin usein suhtautuvat kyynisesti työhönsä eivätkä halua kuulla ajatuksia kasvatuksesta, he tekevät sen erehdyksen, etteivät he näe, että kasvatustoteutuu joka tapauksessa joitakin ajatusten varassa. Ajatukset ovat vain kätkeytyneinä arkkisissa elämyksissä ja toimissa. Aivan ilmeisesti on kuitenkin ankara pula kasvatukseen liittyvistä ajatuksista. Tosin kokeneilla opettajilla on varmasti paljon oivallusta ja olisi syytä kerätä näitä oivalluksia haastatteleamalla kokeneita ja menestyneitä kasvattajia.

Vaikka ajatus onkin tärkeä silloin, kun todella tietoisesti tavoitamme asioita, niin se ei ole kuitenkaan peruskanava elämään. Aistimukset, tunnot ja tunteet ovat onneksi nopea ja välitön kokemuksia antava väylä. Voidaanakin kokoavasti puhua *tunto-olemuksesta*, jonka avulla olemme kosketuksessa maailmaan. Vain se, että koemme tunteita, tekee maailman tapahtumat merkityksellisiksi. Jos tunteet, tunnot, elämykset katoaisivat, olisi maailma meille täysin tyhjä ja tyhjänpäiväinen.

Tunteilla ja tunnoilla me liitymme toisiin ihmisiin, koska niiden taustalla asuvat tarpeemme, halumme, heikkoutemme ja ahneutemme elämään. Toisaalta tunnot eivät ole kuitenkaan vain meidän subjektiivisia reaktioita eteen tuleviin tapahtumiin, vaan tunnot ovat myös informatiivisia. Ne voivat kertoa meille asioiden tilan jo paljon ennen kuin hidas ajatus ehtii käsittämään, mistä on kysymys.

On olemassa *tuntojen viisautta* silloinkin, kun ajatus ei ole kyennyt luomaan kuvaa asioista. Silloin kun kasvattaja selviää loistavasti tehtävästään ilman teoreettista koulutusta (joka voi joskus tuhota välittömän ymmärryksen), on se varmaankin merkki juuri tuntojen tason kypsytyksestä. Tällä tasolla ei tosin kukaan ole liian kypsä ja on muistettava, että tunnot eivät ole kirkasta tietoisuutta kuten ajatus parhaimmillaan. On tietysti yritettävä saada kokemuksistaan myös ajatuksellinen ote. Opettaja voi usein tietää tuntojensa varassa, että jokin annettu ohje on väärä, vaikei voikaan ajatuksilla taistella ylivoimaista kuivaa älyllisyyttä vastaan. Jos ihmisen ole-

muksen kannalta väärin muodostettu ajattelu tulee osaksi elämäntähtäystä ja vielä lisäksi onnistuu kadottamaan tunteiden tasoisen elämän kunnioituksen, muuttuu maailma kolkoksi ja ahdistavaksi elää.

Arjen tilanteissa emme kuitenkaan ehdi aina tunnustella tilanteita, saadaksemme niistä riittävästi tietoa. Toisaalta tunteidenkin kokeminen voi väsyttää ja voimat ovat monesti lopussa. Elämä virtaa elämyksestä toiseen. Taustalla elämyksessä on kuitenkin tunteiden maailma ja se antaa sävynsä elämykseen. Emme onneksi elämän tempossa tarvitse kokea kaikkia tunteita, mutta elämyksessä ovat tunteidemme aiheet kuitenkin samalla tavalla kätkössä kuin ajatuksetkin. Siispä kasvattajan tulisi erityisesti vaalia tunne-elämäänsä ja kasvattajien koulutuksen yhteyteen olisi liitettävä sellaista *taiteellista ainesta*, joka kehittäisi heidän *dramaattisuuden tajuun*. Jos äly on ajattelun kyvykkyyttä, on dramaattisuuden taju tunteiden kyvykkyyttä, ja sillä havaitsemme juuri inhimillisesti merkittäviä seikkoja ympäristöstämme.

Tunne on aina osin alitajuista, mutta se on herkempi ja nopeampi kuin ajatus. Tunteiden avulla voimme nopeasti seurata häviäviäkin ilmeiden, ryhdin, äänensävyä, eleen, tunnelman jne. muutoksia ja näin pyrkiä olemaan omissa tunnoissamme tilanteiden tasalla. Tunteiden tasolla tulee kuitenkin erityisesti osoittaa moraalia. Sillä tarkkanäköiseksi tunteiden tasolla tulee vain kehittyvän moraalin myötä. Myös moraali on informatiivista sen suhteen, mikä on olennaista ihmisen elämässä.

Tunteiden maailma on loputtoman syvä ja tältä suunnalta me voimme löytää ihmisen maailmaa syvimmin sävyttävät virrat. Ihmissuhteet ovat tunteiden kudosta ja jos tätä kudosta opimme kuuntelemaan, opimme myös inhimillisesti kohottamaan elämää.

Ihminen ei kuitenkaan vain jäsennä ajattelulla ympäristöään ja luo siihen merkitystä tunteillaan, vaan ihminen aina myös *toimii*. Vaikka ihmisessä on luovuutta ja hän muuntelee aina elämäänsä, niin lopultakin kuitenkin elämässä selviytyäksemme meillä tulee olla vakiintuneita *toimintavalmiuksia*, sekä yhteisöstä omaksumiamme että henkilökohtaisia tottumuksia. Voidaan suorastaan puhua tottumus- tai tapaolemuksista.

Ihmisen toiminnassa on häikäisevää viisautta, joka ylittää monin verroin ajattelun toiminnan. Ajatelkaamme vaikka huippupianis-

tin kykyä; siinä ei voi olla kysymys jokaisen vaiheen tiedostamisesta, siten kuin tietoisuutemme ajattelussa toimii. Myös meillä itse kullakin on tapa- ja toimintavarasto, jonka perusteella me ohjautumme elämässä. Tekomme eivät siis ole kovinkaan tietoisia. Itse asiassa nämä toimintavalmiudet ja tottumukset asuvat myös elämyksessä ja purkautuvat elämyksestä.

Ihmisten on erityisen vaikea huomata, kuinka tiedostamattomia heidän kehonsa liikkeet, ilmeensä ja eleensä ovat, on joskus hyvä tarkkailla hyvin konkreettisesti mielessä sitä, kuinka minä olen.

Ihmisen *tahto* reagoi ympäristön *virikkeisiin*. Ei ole missään nimessä syytä käyttää aistifysiologista ärsykkeen käsitettä, koska käsite virike pitää sisällään ajatuksen siitä, että ihminen aina ajatuksin ja tunnoin tulkitsee ympäristön ärsykkeet. Ihmisen toiminta on näin aina virikkeellistä, vaikka teko on aina ”subjektiivinen tulkinta”, jota myös toimintavarasto ohjaa. Näin ymmärrämme, että on kohtuutonta puhua kasvatuksessa ”oikeista kasvatustoimenpiteistä” kovin ankarasti, sillä erilaisiin sielunsisällöin varustetut ihmiset tulkitsevat tilanteet eri tavoin. Tulkintakykyä kyllä voitaneen kehittää ja tekojen laatua muokata.

Tahtoa toimia voidaan kehittää vain tekemällä ja seuraamalla, kuinka muut tekevät ja pyrkimällä omaksumaan omaan persoonaan erilaisia valmiuksia. Tätä voidaan varmasti kehittää esiintymis-, lausumis- ja näyttelyharjoituksin. Myöskin toiminnan alueella tulisi esiintyä muuntumiskykyä.

Tekojen ja tahdon alueella toimivat myös *arvot*. Arvot ovat jotain käsinkoskettelema- tonta, mutta erityisesti ihmisen todellisuudelle erityisen olennaista. Arvot voivat elää ihmisessä ja yhteisössä ja niitä voidaan viljellä toiminnassa. Niihin voidaan olla suuntautuneita, mutta niitä ei voida ajatuksin lopullisesti selittää tai teoin lopullisesti saavuttaa. Käsityksemme niistä voi syventyä, jolloin arjen elämyksemmekin syventyvät ja saavat uutta ulottuvuutta inhimillisessä mielessä. Tekojamme alkavat sävyttää syvempää ymmärrystä osoittavat pontimet, vaikkamme mitään ehdi riittävän syvästi toiminnan keskellä aina pohtia tai kokeakaan. Mutta se mitä sielussamme asuu heijastuu elämyksessä, joka on tekomme perusta.

Kaikesta edellä sanotusta näkyy myös se, että kaiken kasvatuksen perusta on lopulta *ihmistuntemus*. Se merkitsee toisaalta *isetunte-*

muksen jatkuvaa kehitystä. Itsetuntemuksen tiellä on tietysti paljon kipeyttä ja riskejä, sillä ihmisessä on kaikki. Goethen kerrotaan ilmaiseen tämän sanomalla, että ei ole olemassa rikosta, jota en voisi kuvitella voivani tehdä. Toisaalta ihmistuntemus merkitsee myös syventyvää käsitystä siitä, mitä ihmisessä erilaisina sisäisinä laatuina ylipäättään on, mitä kaikkea ihmisessä noin lajityypillisesti on. Eri-tyisen kehittävää kasvattajalle on pyrkiä perehtymään ihmisen sisäiseen todellisuuteen, sillä ihmisen kasvu on olennaisesti sielunelämän kehitystä. Osuvaa tietoa ihmisestä on vain niin vähän.

Kun me elämme kiinteissä *kasvatusyhteisöissä*, me emme voi eristäytyä toisiltamme ja tällöin monet ongelmat ja paineet tiivistyvät. Elämä on yleensä aika ahdistavaa sekä henkilo-kohtaisista ominaisuuksista että yhteisön ongelmista johtuen. Voisi melkein sanoa, että kasvattajan tien kuulukaan olla *tuskainen*, se kuuluu työhön. Ympäristöltä voi tietysti suojautua heittäytymällä etäiseksi, ankaraksi tai arvokkaaksi, ja näin välttää ainakin määrätynlaisia paineita.

Nykyaikainen ajattelu pyrkii kuitenkin tun-
nustamaan kaikkien ihmisten kohtuullisen va-
pauuden ja oman erikoisuuden. Siksi kasvatus-
yhteisöissä täytyy järjestää mahdollisuus kai-
kille osapuolille ilmaista ajatuksiaan. Kasvat-
tajien on *päästettävä ympäristön ongelmat*
(sekä yksilöiden että yhteisön vaivat) *itseensä*
ja kannettava niitä siellä ja pyrittävä ensiksi
työskentelemään ongelmat itsessään, jolloin
ne vähin erin siirtyvät laukaisemaan sekä vai-
keuksissa olevan yksilön tai vaikean ihmissuh-
detilanteen solmuja. Mitään ihmissuhdeasias-
ia ei juuri organisatorisin muutoksin kyetä rat-
kaisemaan (paitsi pyrkimällä luomaan tilanne,
jossa kaikki voivat ilmaista näkemyksensä),
vaan kasvattajan on koettava (esimerkiksi vai-
kean oppilaan) ongelmat omassa itsessään ja
koetettava se ensin ratkaista siellä. Kasvatta-
jan on alistuttava siihen raskaaseen tilantee-
seen voimiensa mukaan, jossa hän elättää ym-
päristön vaivaa itsessään niin kauan, että hän
pääsee osapuolleen selville sen luonteesta. Jo-
kin sopiva tilanne usein tarjoaa mahdollisuu-
den sitten ongelman lieventämiseen tai sen sy-
vempään käsittämiseen. Tekoihin ei ole kii-
rehdittävä.

Ihmissuhdeasioissa ei voi olla mestareita,
jotka käden käänteessä panisivat asiat koh-
dalleen, vaikka ulkopuolinen konsultaatio voi
olla joskus hyödyllistä. Pitäisi lähteä siitä, et-

tei ole olemassa lopulta mitään minusta riip-
pumatonta ongelmaa. Tämä ei merkitse sitä,
etteikö joskus esimerkiksi kovat otteet ja selvä
järjestys ole paikallaan. Kukaan ei voi tietää
ehdottomasti mikä milloinkin on oikein. Kan-
sanopistot ovat usein kohtuuttoman autorita-
tiivisia ja hierarkisia laitoksia ja ovat tällöin
usein ajalle vieraita.

Ehkä voimme lopuksi tiivistää yhteenve-
donomaisesti ajatuksemme neljään pääkoh-
taan: (virikkeitä seuraavaan jaotteluun olen
saanut eräästä Jörgen Smitin esitelmästä)

1. *Ajattelu on todellista*. Ei siis ole samanteke-
vää, mitä ajatuksia mukanani kannan, koska
ne ohjaavat kokemustani ja tekoja. Ajattelu
on lopulta se vankin väline, joka aukaisee mi-
nulle näkymään todellisuudesta piirteitä ja
laatuja, joita en aikaisemmin ole nähnyt.
Ajattelu väkevänä ja elävänä on kietoutunut
elämäntapoihimme.

2. *Elämä on elämyksiä*. Erityisesti sosiaalinen
elämä on yhtäkuin ne elämykset, joita herää
ihmisiä kohdatessa. Omiin elämyksiin on suh-
tauduttava moraalisesti ja kuunneltava niiden
sanomaa. Hyvä on myös antaa välillä ainakin
hyvien elämysten viedä, sillä elämykset ovat
elämän perustaso. On myös uskallettava to-
teuttaa tuntemuksensa, jotta ei tarvitsisi käris-
tyä sisällänsä.

3. *Ihmissuhteet ovat "näkymättömiä" ku-
doksia*. Et voi olla aina selvillä, mitä ehdotto-
man varmasti pitää tehdä. Ihmisestä toiseen
tarttuu asioita ja ihmisten sisimmässä liikku-
vista aiheista ei voi koskaan kaikkea tietää.
On yritettävä tunnoilla seurata liikausten
syitä ja yritettävä itse asettua ehkä toisenlaisin
tunnoin sekaan.

4. *Olisi opittava kantamaan myötätuskaa*.
Ympäriämme on loputtomasti ongelmia,
kärsimystä ja vaikeuksia. Omassa yhteisös-
sämme voimme ottaa nämä vaikeudet sisääm-
me ja elää niissä olevan tuskan myötä. Usein-
kaan ei ole syytä kiirehtiä tekemään mitään,
vaan on annettava tuskan myös kypsyä meissä
itsessämme. Elämä järjestää kuitenkin tilai-
suuden, jossa koetun myötätuskan avulla voin
tarjota pienempää tai suurempaa helpotusta.
Näin muodoin tuskaa ei olisi pelättävä, koska
ilman sitä ei juuri muutosta parempaan tapah-
du. On myös hyvä oppia näkemään tiedostu-
matonta tuskaa, jota yksilö tai yhteisö ei aina
onnekksi itse vielä koe, ja opittava kantamaan
myös sitä. Ihmisen vapautta toteuttaa vaikea-
kin kohtalo, on kuitenkin kunnioitettava, sillä
harva meistä on ihmeperantaja.

Aaro Heikkilä:

Kaupunki onnellisen ihmisen elinympäristönä

Suomalaisen taustaa

Otsikon kaltainen pohdinnan aihe on meille suomalaisille ajankohtainen ja tyypillinen varmasti siitäkkin syystä, että luonnostamme ja menneisyydeltämme olemme niin perin juurin epäkaupunkilaisia ja ollessamme kaupunkilaisia olemme sitä ensimmäistä polvea. Vaikka tämä aihe on monesti todettu ja lähes hoke-ma, minun on siihen palattava, koska se luonnehtii tätä kysymystä niin ettei sitä voi sivuuttaa.

Pitkälle tälle vuosisadalle ja toisen maailmansodan jälkeen suomalaiset olivat todellista maalaiskansaa ja kaupunkiväestö muodosti mitättömän osan koko väestöstä. Syynä on alunperin ollut meidän syrjäinen asemamme. Keskiajalla kuusi kaupunkiamme olivat tuskin muuta kuin valtaapitävän kirkon ja kruunun sekä kauppaa hoitavien pohjoissaksalais-

ten pieniä tukikohtia. Suomalaiseen elämänmuotoon kuului vanhastaan kyky ja halu elellä metsässä, eränkäynti satojen kilometrien päähän emäkylästä. Tällaiset ihmiset soveltui-vat hyvin uudella ajalla Ruotsin kuninkaiden asutuspolitiikan välineiksi heidän harjoittaessaan laajenevaa l. ekspansiopolitiikkaansa itään ja pohjoiseen. Suomalaiset kykenivät perustamaan erämaihin taloja ja kyliä varsin vähin ulkonaisin eväin ja erityisesti tässä ta-dossa ansioituivat karjalaiset ja heidän sivuhaaransa savolaiset. Tämän asuttajaheimon valtauskyykyä osoittaa tänäkin päivänä itä-murteiden laaja levinneisyys Suomessa. Nämä erämaan sankarit toteuttivat parin vuosisadan aikana 1700 ja 1800 luvulla Euroopan erään nopeimman väestön moninkertaistamisen ja mikä ihmeellisintä, se tapahtui ilmastoltaan varsin epäsuotuisissa ja elinkeinollisesti täysin agraareissa oloissa.

Tähän erämaiden asuttamiseen liittyi muuan Ruotsi-Suomelle ominainen piirre, joka on osaltaan vahvistanut suomalaisten maalaisuutta. Kun maanomistusolojen järjestäminen isonjaon muodossa pantiin Suomessa alulle 1700-luvun puolessavälissä, ratkaisuksi tuli ns. yksinäistalojärjestelmä. Sen vaihtoehdona voisi pitää esim. Saksassa toteutettuja myöhempiä isojakoja, joissa perusratkaisuna oli tiivis kylä ja pellot. Metsät levittäytyivät tämän tiheän taajaman ympärille. Ihminen on tuskin milloinkaan luonnostaan ollut yksinäistalon asuja vaan hänen on aina täytynyt elää tiiviissä yhteisössä. Tuo hallinnollinen päätös isonjaon toteuttamisesta, ja sitä seurannut n. 200 vuotta kestänyt maanmittausten vyöry hajottivat meidät suomalaiset sangen tehokkaasti yksineläjiksi pitkin jokivarsia, järven rantoja ja korpia. Tutkimus on osoittanut, että valmiita kyläyhteisöjä hajoitettiin ja taloja siirrettiin tiettömien taivalten taakse takamaille. Kun havaittiin, miten hyvin suomalainen soveltuu korven asuttajaksi ja yksineläjäksi, ratkaistiin toisen maailmansodan jälkeen meidän mittava siirtolaisongelmamme hyväksi havaitulla keinolla: heidät ynnä rintamamiehet pantiin vielä kerran raivaamaan kylmät tilat viljelyskelpoisiksi.

Näillä ratkaisuilla ja tällä asutuspolitiikalla on ollut myönteisiä vaikutuksia. Aikanaan ne ratkaisivat merkittäviä liikaväestö- ja sosiaalisia ongelmia. Tuon politiikan ansiosta laaja maamme on yllättävän tasaisesti asuttu. Kaupungistumisesta huolimatta kehitysalueillamme on väkeä ja kaupunkeja, elinvoimaisia on myöskin siellä. Emme ole ahtautuneet pelkästään etelärannikon tuntumaan. Mutta tehtyjä ratkaisuja on myös perustellusti arvosteltu. Voi helposti kuvitella, mitä tällainen tietoinen erakoittaminen on vaikuttanut ihmisten arvostuksiin, sosiaalisiin asenteisiin ja tapoihin. Olemme sukupolvia myöhässä kaupunkimaisen kanssakäymisen käytännöstä, sen siunauksista ja virikkeistä joskin myös haitoista.

Kun tarkastelee Suomen kansallista heräämistä ja itsenäistymistä, huomiota kiinnittää johtavan säätyläis- ja virkamieseliitin tavaton pienuus maalais- ja työläiskansaan verrattuna. Vielä ensimmäisen maailmansodan alkaessa suuriruhtinaanmaan korkeakouluissa opiskelevan nuorison määrä oli n. 3000, siis vähemmän kuin tämän päivän Joensuun yliopistossa. Voi sanoa, että valtiollinen historiamme pitkälle tälle vuosisadalle oli perin pienen valtaeliitin historiaa. Se, että olemme sel-

viytyneet tämän vuosisadan myrskyistä näin loistokkaasti, selittyy mielestäni sillä, että sitenkin yhteiskunnalliset laitoksemme olivat varsin vakiintuneet ja koetellut ja että viime vuosisadalla pantiin myös maalaiskansan keskuudessa vireille mittava ja määrätietoinen kansanvalistus- ja koulutustoiminta. (Snellman: Suomi ei voi väkivallalla saada mitään aikaan, sivistyksen voima on sen ainoa pelastus.) Oli siis olemassa terve laaja pohja, jolle luontevasti rakentuivat uuden ajan haasteiden vaatimat uudet tiedot ja taidot. Mutta kansamme pienuutta ja kriittisten aikojen taustaa vasten ymmärrämme, miksi Suomen kansa on ollut niin innokas muuttamaan yhteisömmme koulutusyhteisöksi ja myös varsin rivakasti toteuttanut tämän kansakunnan perusteellisen koulutusohjelman lastentarhasta yliopistoon ja uudelleenkoulutukseen.

Yhtäkaikki, näin äkisti muututtuamme maalaisista kaupunkilaisiksi ja alkaessamme maailmanlaajuisesti tiedostaa esim. liikaväestön, suurkaupunkien ja saastumisen taikka mielenterveyden ongelmia, kysymme, onko kehitys ollut onnellista. Onko kaupunki onnellisen ihmisen olinpaikka.

Ihmisen onnesta ja onnellisesta ihmisestä

Voidaksemme edetä aiheen käsittelyssä, meidän on selvitettävä itsellemme, mitä ihmisen onni on ja mikä ja millainen on se onnellinen ihminen, joka haluaa tai on joutunut oloutumaan kaupunkiin. Vaikka kysymys lienee filosofisesti, eettisesti ja poliittisesti eräs kaikkein vaikeimpia ja kuuluisi pikemmin oppineiden tutkijoiden kuin minun vastattavakseni, tahdon sitä yrittää. Olemme nimittäin kaikki eräänlaisen ratkaisupakon edessä. Me joudumme jokainen siihen kysymykseen vastaamaan, tehdessämme itseämme ja lähimmäisiämme koskevia päätöksiä. Tämän ratkaisupakon ollessa joka päivä käsillä, ei oppineinkaan ole oikeutettu osoittamaan ylimielisyyttä, jos hän ei kykene antamaan selkeää ja yksikäsitteistä vastausta.

Voisi ajatella lähestyä aihetta meidän yhteisen kristillispohjaisen filosofisen perinteemme käsittein. Nehän ovat meille perin juurin tuttuja, koska koko länsimainen ajattelumme on niiden hapattama. Uskallan kuitenkin ehdottaa toisenlaista näkökulmaa ajatellen sitä, että kaupunki on myöskin sekulaari l. maallinen

yhteisö ja meidän tulisi löytää sääntöjä, joita sovellamme kaikenuskoihin ihmisiin. Menen aina antiikkiin ja Aristoteleeseen. Hänhän on tunnettu pyhimystenkin ja kristillisten ajattelijoiden oppi-isä. Kreikkalaisten ajattelulle oli luonteenomaista, että heiltä puuttui kiinteä teologinen oppirakennelma ja valtaomaava papisto, joka olisi vartioinut myöhemmän kristillisen kirkon tapaan harhaoppeja. Tämän vuoksi heidän ajattelunsa on tavattoman raikasta ja luonnonläheistä. He käsittelivät esim. etiikan ongelmia sellaisina kuin ihminen ne luonnostaan tuntee vailla tabuja, jotka tänään kahlitsevat useimpia meitä. Siinä on eräs ajankohtaisuuden syy. Pääasiassa heidän ajatustensa nerokkuus saa meidät palaamaan yhä uudestaan näihin länsimaisen ajattelun patriarkkoihin. Mitä erityisesti Aristoteleeseen tulee, esim. hänen fysiikkansa edustaa vain historiallista kiinnostavuutta, mutta etiikan suhteen hän on lausunut oppeja, joita kukaan ei voi tänäänkään sivuuttaa. Modernin etiikan paksun teoksen voi havaita pelkästään hänen oppiensa ja kysymyksenasettelujensa ja vastaustensa kehittämäksi. Minusta hän vastaa tyydyttävimmän onnellisuutta koskevaan kysymykseen, se siis johdattakoon tätä ajatuksenkehittelyä.

Aristoteles toteaa, että kaikkien taitojen ja tutkimusten samoin kuin kaikkien toimintojen ja valintojen katsotaan tähtäävän jonkin hyvän saavuttamiseen. Siksi hyvä on osuvasti määritelty siksi mitä kaikki tavoittelevat. Ja jos teoillamme on jokin päämäärä, jota tahdomme sen itsensä vuoksi, niin selvästikin tuo päämäärä on hyvä ja paras. Eikö siis tiedolla tuosta päämäärästä ole suuri vaikutus elämään niin, että se näyttää olevan kaikkein tärkeimmän ja määräävimmän tiedon kohde. Sellainen näyttää olevan poliittinen tiede, sillä se määrää, mitkä tiedot ovat tarpeen valtiossa. Sen päämääränä on pidettävä inhimillistä hyvää. Tämä päämäärä on sama sekä valtiolla että yksityisellä.

Kun siis kaikilla tiedoilla ja valinnoilla pyritään johonkin hyvään, mikä se siis on, johon väitämme politiikan tieteen tähtäävän ja mikä on korkein käytännön toimin saavutettava hyvä. Sekä ihmisten suuri joukko että sivistyneet sanovat sen olevan "onnellisuus". Onnellisuus on itseriittoisa ja täydellinen ja se on tekojemme päämäärä, kaikki tavoittelevat sitä sen itsensä vuoksi. Käsiteltyään useita vastauksia kysymykseen, mitä onnellisuus on, ja todettuaan ne virheellisiksi tai epätydyttäviksi,

Aristoteles itse vastaa: Onnellisuus ja inhimillinen hyvä on sielun toimintaa hyveen mukaan.

Mitä Aristoteles tarkoittaa sanoessaan, että onnellisuus on sielun toimintaa hyveen mukaan?

Yllätys tai käänne, peripeteia, sisältyy nyt siihen, että näiden sanojen merkitys on kokonaan toinen kuin mitä ne nykykielessä tarkoittavat. Siitä pääsemme perille sekä selvittämällä sanojen alkuperän vanhassa kreikassa, että seuraamalla Aristoteleen itsensä antamia tarkkoja käsitteenmääritelmiä. Paremminkin asiaan voisi ilmaista esim. sanomalla että onnellisuus on sielun kunnollista toimintaa ihmiselle ominaisen tehtävän suorittamisessa. Ihmisen tehtävä taas on sielullinen toiminta järjellisenä so. tajuavana ja tarkoittavana oliona. Ja niin pääsemmekin tämän lauseen todelliseen merkitykseen. *Ihminen saavuttaa onnellisuuden ponnistelllessaan koko elämänsä ollakseen sitä, mitä hän parhaimmillaan voi olla.* Tällöin hän toimii hyveen mukaan. Hyveet taas ovat ihmisen itsensä vapaaehtoisesti alullepanemia ja kehittämiä luonteen toimintavalmiuksia ihmiselle ominaisen tehtävän täyttämiseksi. Hyväksi ja hyveelliseksi taas tullaan vain tekemällä hyviä ja hyveellisiä tekoja. Paha ihminen taas ilmentää itseään tekemällä pahoja tekoja. Onnellisuus ja hyveellisyys samoin kuin paheellisuus ovat siten tekemistä eivät tietämistä.

Huomatkaa, miten kattava on tämä määritelmä onnellisesta ihmisestä. Sen avulla meidän on helppo tietää millainen on onnellinen opettaja, onnellinen perheenäiti, onnellinen urheilija, onnellinen maanviljelijä, virkamies tai poliitikko.

Kaupunki onnellisuuden edellytyksenä

Onnellisuutta ei voi tahtomalla saavuttaa ilman suotuisia edellytyksiä. Ensimmäinen edellytys onnelliselle ihmiselle on se, että hän saa elää yhteisössä. Hän on luonnostaan yhteisöeläin, ZOION POLITIKON. Ja oikea yhteisö on vain kylän tai kaupungin muotoinen paikka, ei korvessa oleva yksinäisasumus. Historian tuntemat korkeakulttuurit ovat kaikki kaupunkikulttuureja. Yksi selitys on tälle, että kaupunki edustaa ekologisen riistoketjun huippua. Vain kaupunkimuotoiseen yhteisöön voidaan kerätä riittävästi tuotanto-

voimia ja tuotteita, jotta kohtuullinen elämän helppous ja tavaroiden ja palvelusten vaihto voidaan saavuttaa, samoin kuin riittävä inhimillinen vuorovaikutus.

Onnelliseksi pyrkivän ihmisen on tarpeen huomata, että hän tavoitellessaan itselleen ominaista eli tyypillistä onnellisuutta on aina yhteisön vähemmistöläinen. Niinpä taiteen tekijät, taiteen harrastajat, insinöörit, innostuneet lääkärit, sairaanhoitajat, tieteentekijät, yrittäjät, poliitikot, jokainen meistä havaitsee olevansa pienen vähemmistön edustaja suuressa joukossa, joka enintään sietää häntä. Mikään inhimillinen elämän alue ei voi kehittyä eikä kukoistaa, ellei löydy riittävästi samanmielisiä, joiden keskinäinen vuorovaikutus hedelmöittää menestyksekkään toiminnan. Se mahdollistuu vain, jos ihmisyyhteisö on riittävän suuri. Kun onnellisuutta on moderneimpien tieteiden avulla tutkittu, on havaittu, että kaksi asiaa vaikuttaa ihmisen viihtymiseen yhteisössään ja paikkakunnallaan. Toinen on mahdollisuus osallistua ja toinen on mahdollisuus eristäytyä, olla rauhassa. Molemmat onnellisuuden edellytykset voivat toteutua vain riittävän suuressa ja tiheään rakennetussa yhteisössä, siis kaupungissa. Onnellisuus edellyttää monipuolisia palveluja, joita yksilö ei itse osaa. Sekin edellyttää kaupunkimaista riittävän suurta yhteisöä. Onnellinen ihminen on niinkään, jos hän voi seurata läheltä elämän moninaisuutta. Ja moninainen elämä, siis elämä, joka tuntee monenlaisia ammatinharjoittajaa ja erilaisia ja erikäisiä ihmisiä, eri kieliä, eri rotuja, erilaisia tapoja, synnyttää suvaitsevaisuutta. Ja suvaitsevaisuus puolestaan on viihtyisän ja onnellistavan olinpaikan tunnusmerkki. Suvaitsevaisuutta ei voi syntyä liian pienessä yhteisössä, joka aina jäykistyy sovinnaiseksi. Yhteisö, joka on suvaitsevainen, ei ahdistu yksilöä, nimenomaan sellaista yksilöä, jolla ei luonnostaan ole taistelijan taipumuksia. Kaikki tämä edellyttää kaupunkimaista ja riittävän suurta yhteisöä. Onnellisen ihmisen olinpaikka on nimenomaisesti kaupunki.

Onnellistava kaupunkimalli

Aristoteles määritteli yhteisön ja yksilön päämäärän samaksi siis onnellisuudeksi, inhimilliseksi hyväksi. Tämä ajatus on hyväksyttävä. Siitä seuraa, että meidän on ymmärrettävä yhteiskunnan rakentaminen, siis yhdyskuntapoli-

tiikka, tietoiseksi pyrkimykseksi palvella ihmistä. Saamme siitä kaupunkimallin, jonka tavoitteena on onnellinen yksilö. Epäilen, että kovin usein meidän kaupunkimme ovat syntyneet sokeiden voimien vaikutuksesta. Toimeentulo, rahanhankinta, ääntenkeruu ovat monessa tapauksessa ratkaisseet sen, mitä tehdään. Sattumasta on riippunut, onko yhteisön voimavaroja suunnattu ajatellen rakentamisen ja tekemisen päämääränä onnellisen yhteisön osana työskentelevää onnellista ihmistä.

Meidän ei tule kieltää juuriamme maalaiskansana eikä luoda vastakkainasetelmaa kaupunkilaisuuden ja maalla-asumisen kesken. Päinvastoin sen pitäisi auttaa meitä helposti luomaan ymmärtämystä ja hedelmällistä vuorovaikutusta näiden kahden suomalaisen elämänmuodon välille. Näenkin, että se ilahduttava arvostus, joka viime vuosina on tullut uudelleen maaseudun elämänmuotoa ja siellä harjoitettavia elinkeinoja kohtaan, selittyy osaltaan sillä, että meidän on helppo ymmärtää niitä, koska tunnemme ne. Mutta hyväksykäämme myös myöhään meille ehtinyt kaupunkimainen elämänmuoto luonnolliseksi ja onnellistavaksi vaiheeksi suomalaista kohta-

Ilkka Tervonen:

Elämänkaari ja ihmiskuva

Maaseudun vähäosaisen väestön elämä oli aikoinaan ensisijaisesti biologinen tapahtuma. Kuhunkin ikäkauteen liittyivät tietysti omat yhteisölliset välttämättömyytensä, mutta ne olivat luonteeltaan lähinnä sosiaalisia pakko-
liikkeitä. Henkisessä ja yhteiskunnallisessa mielessä tuollaisen elämän kaari oli useimmiten lohduttoman matala; se tuskin pääsi nousemaan edes horisontin yläpuolelle. Valinnan mahdollisuudet ja tietoinen pyrkimys saattoivat vain poikkeusyksilöissä nousta edes haaveiden tasolle.

Biologisen olemassaolon ja paikallisen yhteisön lisäksi oli kolmas itsestäänselvyys: työ tai paremminkin alituinen raadanta. Kysymys ei ollut niinkään mistään eetoksesta tai weberiläisestä protestanttisesta etiikasta. Lähinnä koruton pakko teki raadannasta elämäntavan. Sellaiset korkeahenkiset ilmaukset kuin

Esikoisromaanissaan ”Päämäärä” Väinö Linna kuvaa muonamiehen elämänkaarta kehdestä hautaan:

”Se on vähäeleinen elämä. Useimmiten se syntyy jo valmiiksi renkitöissä ja on jo syntyessään kiinnitetty kartanoon parista maksamatta jääneestä viljapussista. Seuraa paimenpoikavuodet, nuorukaisvuodet ja sitten retket ”piikamurjuun”, minkä jälkeen on mentävä naimisiin ... Ja sen jälkeen seuraa työ, liuta lapsia sekä tasainen vanheneminen. Viimein sitten tulee kaiken kruunuksi kuolema. Useimmiten sekin vähäpuheinen ja vaisu vieras. Viikate humauttaa ja kaikki on ohi. Unohdus peittää vähäpätöiset jäljet. Totisesti, sellainen elämä ei saa asettaa itselleen kysymystä: mikä on päämäärä, mikä on tarkoitus? Sellainen kysymys aiheuttaa hädän, sillä tarkoitusta ei löydy.”

”otsasi hiessä pitää sinun leipäsi ansaitseman” tai ”ken ei työtä tee hänen ei syömänkään pidä” kertoivat muonamiehille vain arkisen itsestäänselvyyden. Ideologiaksi ne saattoivat ylentyä vain sellaisten ihmisten mielissä, joilla oli valinnanmahdollisuuksia.

Mikä on sitten se ihmiskuva, jota muonamiehen elämäankaari edustaa? Kysymys ei luonnollisesti ole tietoisesti saati tieteellisesti rakennetusta näkemyksestä. Tällainen näkemys voi olla oikea tai väärä. Nyt olemme kuitenkin kiinnostuneita siitä tosiasiallisesta ihmiskuvasta, jota meidän kunkin reaalin elämäankaari ilmentää. Tällainen kuva vain on.

Muonamiehen elämänsäkaaren edustamaa ihmiskuvaa hallitsee kolme piirrettä:

- (1) **Determinismi.** Ihmisen elämä hahmottuu meille hyvin pitkälle määrättyä tai annettuna. Elämä on biologinen välttämättömyys, työ toimeentulon sanelema pakko ja käyttäytymisnormit yhteisön iskos-tama itsestäänselvyys. Tästä onkin vain lyhyt askel ”jokaisella on paikkansa” -fatalismiin.
- (2) **Toistuvuus.** Ihmisen elämänsäkaari ei jäsennny suoraviivaisen tapahtumaketjun osaksi, vaan se liittyy kiertokulkuun. Elämä, työ ja yhteisö toistavat itseään vaihtuvissa yksilöissä. Yksittäinen ihminen ei siis olekaan ainutkertainen. Aina löytyy saraan päähän uusi niittäjä ja ojanpohjalle uusi kaivaja.
- (3) **Konkreettisuus.** Kaikki elämään liittyvät asiat, niiden muodostama kokonaisuus, oli välittömästi koettavissa. Tähän konkreettisuuteen liittyy myös selvä kokonaisvaltainen piirre: elämän eri alueet ja jaksot muodostavat elimellisen kokonaisuuden.

Pelkistäen sanottuna: ihminen oli toistuvien, elämää kokonaisvaltaisesti hallitsevien kiertokulkujen osa.

Yhteiskunnallisen eliitin elämänsäkaari ja siihen liittyvä ihmiskuva oli muonamiehen elämän komplementti, eräänlainen kääntöpuoli. En tässä tarkastele lähemmin tämän eliitin ominaislaatuja, koska kiinnostuksen kohteena on vain elämänsäkaaren jäsentyminen. Tästä näkökulmasta ikäkausien erottautuminen on silmiinpistävä piirre. Esimerkiksi lapsuus ja nuoruus muodostuivat selvärajaiseksi koulunkäynti- ja opiskelujaksoksi. Voidaan-kin sanoa, että lapsuus ja myös vanhuus ovat nykyisessä mielessä suhteellisen uusi ilmiö.

Toinen yhteiskunnalliselle eliitille tyypilli-

nen piirre oli eräänlainen ideologioistumisvara. Sillä oli niin aineellista kuin henkistäkin liikkumatilaa, johon ideologiat saattoivat tunkeutua ja alkaa vaikuttaa. Ideologialla en tässä tarkoita vain poliittista aatetta. Kyse saattoi aivan yhtä hyvin olla vaatetukseen liittyvästä muotisuunnasta kuin kirjallisesta virtauksesta tai jostakin aikakauden aatteesta.

Teollistuminen toi koko kansan ulottuville asioita, jotka aiemmin olivat olleet tyypillisiä vain eliitille. Sen myötä myös ns. tavallisen ihmisen elämänsäkaari alkoi jakautua selvärajaisiin vaiheisiin ja koko yhteiskuntaan kehittyi ideologisoitumisvara. Samalla nämä asiat kuitenkin menettivät elitistisen luonteensa, olipa kysymys koulunkäynnistä, poliittisesta osallistumisesta tai vaikka pukeutumisesta.

Kun vertaamme toisiinsa agraarista ja teollista sektoria törmäämme silmiinpistäväan eroon. Aiemmin maaseutu oli viettänyt suhteellisen liikahattamatonta elämää: poika kuoli jokseenkin samanlaisessa maailmassa, mihin hänen isänsä oli aikoinaan syntynyt. Sen sijaan teollinen sektori oli jo alun alkaen hyvin dynaaminen. Siinä missä agraarinen maailma sitoi ihmisen muuttumattomuuteen, vangitsee teollisuus ihmisen muutokseen. Yhteiskunta saa ikäänkuin uuden moottorin, joka aiheuttaa suoranaisten kulttuurivallankumouksen niin toimintatavoissa kuin ajatustottumuksisakin.

Kirjassaan ”Köyhät ja kurinpalautus” Juhani Iivari kertoo pidätetystä miehestä, joka kuljeskeli ympäriinsä tekemättä mitään, ei työtä eikä rikoksia. Mies pidätettiin ja passitettiin vankilaan odottamaan työlaitokseen määräämistä. Iivari toteaa ironisesti:

”Tapauksessa esiintyy muuan mielenkiintoinen piirre: irtolaisuudesta epäilty muotoilee omassa kertomuksessaan kaikki vangitsemisen perusteluiksi luetellut laittomuudet elinvoimansa todistukseksi. Asuinpaikan puuttamisen hän määrittelee kulkemiseksi, työn puutteen vapaudeksi, rahan puutteen itsenäisyydeksi. Tämän lisäksi hän osoittautuu raittiaksi, ravintonsa keräilykulttuurin menetelmän ansaitsevaksi varsin toimeentulevaksi henkilöksi.”

Näin täydellisesti voi kaksi eri ajattelutapaa siis törmätä vastakkain, kun lähtökohtana on kaksi eri elämäntapaa. Samalla tavoin törmäsivät vastakkain agraarikulttuurin piiristä oleva elämänsäkaari ja teollisen kulttuurin luoma elämänsäkaari. Jos tarkastelemme miten ihmisen elämä alkoi muotoutua, törmäämme aina-

kin seuraaviin piirteisiin:

- (1) *Lineaarisuus*. Sen sijaan, että elämä olisi osa kiertokulkua, alkaa se näyttää suoraviivaisesti etenevän janan kappaleelta. Tällä janalla, jonka alkupää häipyä menneisyyteen ja loppupää tulevaisuuteen, elämä näyttää ainutkertaiselta. Kiertojen takaamaa toistuvuutta ei enää ole.
- (2) *Abstraktius*. Kokemuseräisten kriteerien sijaan astuvat uudet abstraktit mitat, lähinnä teollisuuden, kaupan ja valtiohallinnon piiristä peräisin olevat arviointiperusteet. Hyvinvointi muuttuu markoiksi, oikeudenmukaisuus juridiikaksi ja pätevyys kelpoisuudeksi. Näillä mitoilla elämä silppoutuu jo toiminnallisesti erillisiksi jakoisiksi.
- (3) *Atomismi*. Elämä ei hahmotu vain suoraviivaisesti etenevänä ja vahvasti standardoituna, vaan se näyttäytyy myös hyvin irrallisena ilmiönä. Vaikka teollinen kulttuuri on koonnut ihmisiä yhteen suurin joukoin, ovat ihmiset ajautuneet ihmisenä irralleen toisistaan, atomisoituneet. Tästä seuraa ilmeisestikin uudenlainen yksilökeskeisyys, individualismi. Tämä on massoitumisen inhimillinen käänthöpuoli.

Ehkä voidaan sanoa, että teollistuminen on luonut joitakin aineksia, joiden tuloksena ihmisen elämänsäkaari on aikaisempaa korkeampi. Onko tämä oire vapautumisesta? Kenties tilanne on paremminkin siten kuin Oiva Ketonen kirjassaan "Ihmisenä olemisesta" toteaa: "Jos hän (siis ihminen —IT) hetkeksi joltakin osalta irtautuu sidonnaisuudestaan, hän tekee sen tullakseen sidotuksi uudella tavalla, ehkä kuitenkin sellaisella, joka sopii jossakin suhteessa paremmin hänen perusluontoonsa."

Luultavasti teollisen kulttuurin ihminen on yhtä sidottu kuin agraarisenkin kulttuurin; sidokset on vain luonteeltaan erilainen. Onko tämä sitten muuttanut itse elämän olemusta, jonka Linna kiteytti toteamukseen: "Totisesti sellainen elämä ei saa asettaa itselleen kysymystä: mikä on päämäärä, mikä on tarkoitus? Sellainen kysymys aiheuttaa hädän, sillä tarkoitusta ei löydy." Onko tilanne se, että nykyihmisen elämä tekee vain sen verran korkeamman kaaren kuin muonamiehen elämä, että kysymys näyttää hänestä vielä lohduttomammalta?

Markku Graae:

Luova orientoituminen

Maailma on kokevalle ihmiselle todellinen sellaisena kuin hän sen mieltää. Kehittämällä kokemistapaansa ihminen voi vaikuttaa siihen kuinka hän kokee todellisuuden ja ympäristönsä. Toisaalta kokija mieltää itsensä olemassaolevaksi juuri kokemuksensa pohjalta. Näin se miten ympäristö koetaan määrää myös itsensä kokemisen sisällön, ja itsensä kokemisen sisältö määrää miten ympäristö koetaan. Vaikuttamalla myönteisesti kokemistapaansa ihminen voi vaikuttaa myönteisesti siihen miten maailma on hänelle todellinen ja toisaalta siihen miten hän itse kokee olevansa todellisuudessa läsnäoleva.

Kokeminen on jatkuvaa oppimista, joka on suoriutumiskykyä lisäävää, vahvistavaa, heikentävää tai vaurioittavaa. Kokeminen näyttää aina liittyvän tavalla tai toisella *muuttumiseen*. Jotta tämä muuttuminen ei olisi sattumanvaraista ja olemisen tuntoa kielteisesti kuormittavaa, on ihmisen pyrittävä kokemismaailmansa suunnitelmalliseen ohjaamiseen. Tällaisen suunnitelmallisuuden voidaan kat-

soa kuuluvan ihmisen sisäisiin perusvelvollisuuksiin ja oikeuksiin. — Ihminen ei saisi olla ihmisenä harrastelija.

Kokeminen on ihmisen ja maailman välinen suhde. Tätä suhdetta voidaan jalostaa, niin että todellisuus löytyy merkityksellisempänä ja toisaalta oman olemassaolon tunto syvenee ja voimistuu. Kokemisen toisen puolen muodostaa ilmaisukyky. Siten kuin kokee maailman siten myös ilmaisee oman läsnäolonsa maailmassa. Toisaalta siten kuin ilmaisee omaa olemassaoloaan siten myös kokee maailmaa. Jalostamalla kokemistapaansa ja kehittämällä ilmaisukykyään voi ihminen saavuttaa vahvan ja *aidon* suhteen itsensä ja maailman välille.

Kokeminen on maailman oppimista. Oppiminen merkitsee aina muuttumista. Siten kuin opitaan, siten muututaan. Kokemisen kannalta ei ole olemassa mitään lopullista tai absoluuttista. Kokemusmaailmassa rauha löydetään muutoksessa, kuten Herakleitos sanoo. Kukin kokee maailman oman luonteensa ja

kokemushistoriansa pohjalta. Jokaiselle on maailma sellainen kuin hän sen kokee. Kokemusmaailman rikkomista on vaatia, että muuden tulee kokea maailma todelliseksi samoin kuin minä koen. Jokainen kokee maailman omista lähtökohdistaan käsin, ja juuri tämä on perustana keskinäisen vuorovaikutuksen merkityksellisyydelle. Aito erilaisuus on keskinäisesti ruokkivaa.

Luonnontieteellisen tieto-ideaalin hallitsemassa maailmassa voi olla vaikeaa ajatella, että todellisuuden luonne määräytyy sen pohjalta miten todellisuus koetaan. Luonnontieteellisen tieto-ideaalin vuoksi ihmisellä on taipumus hakea rauhaa muuttumattomuudesta ja absoluuttisesta, yleisistä luonnonlaeista, jotka määräävät kaikkien tapahtumain kulun. Halu turvautua pysyvyyteen estää jatkuvan kokemuksellisen oppimisen, se johtaa eristäytymiseen, ennakkoluuloisuuteen ja sulkeutuneisuuteen, vuorovaikutuksellisten suhteiden katkeamiseen. Siksi turvallisuutta olisi haettava kokemustensa ja muuttumisen hallinnasta.

Kokeminen määräytyy olennaisella tavalla *suhtautumisen* pohjalta. Suhtautuminen on tulos oppimisesta. Esim. toiseen ihmiseen suhtaudutaan siten kuin häntä on kokemusten kautta opittu. Kun suhtautumismuoto kerran on muodostunut, niin siitä on enää hyvin vaikea vapautua. Kielteinen suhtautumismuoto toiseen ihmiseen aiheuttaa yleensä sen, että tämän ihmisen näkeminen tuottaa välittömästi suhtautumismuodon sisältämän kielteisen kokemuksen. Näin ihmisen kokemusmaailma on voimakkaasti ehdollistunut, ihmisestä on tullut ympäristönsä vanki. Mutta ihminen voi pyrkiä vaikuttamaan suhtautumistapoihinsa ja näin pelastautua kielteisistä elämäntunnoista.

Kokemusmaailman ehdollistuminen on asia, johon ensisijaisesti on pyrittävä vaikuttamaan jos vakavasti kaivataan elämäntunnon avartumista ja kirkastumista. Kielteisestä ehdollistumisesta vapautumista vaikeuttaa se, että kokemusmaailman luonteeseen kuuluu sen voimakas sulkeutuneisuus. Jonkin asian kokemisen tilassa ollessaan ihminen unohtaa muun maailman, ja myös mahdollisuuden, että asian voisi kokea toisin. Juuri tähän kokemustilan sulkeutuneisuuteen liittyy ehdollistumisen voimakkuus. Kokemustiloista tulee vankikoppeja, joihin ympäristön virikkeet ihmisen sulkevat. Suunnitelmallisella itsekasvatuksella näistä vankikopeista tulisi jalostaa

kirkkaita ja avaria mielentiloja.

Kokemisen kannalta ei ole olemassa mitään "maailmaa sinänsä". Maailma on todellinen sellaisena kuin se koetaan. Estetiikassa on esim. Eino Krohn puhunut aikuisen kaipuusta takaisin lapsen välittömään ja aitoon maailman kokemiseen. On kysyttävä miksi elämänkokemus arjistuu, rumentuu ja menettää välittömyytensä? Mitä tapahtuu ihmisen kokemustavoissa kun ympäristö näyttää tulevan yhä arjisemmaksi ja varjoisemmaksi? Koska ympäristö monissa tapauksissa on säilynyt samana, on muutoksen täytynyt tapahtua minussa. Eräs syy välittömyyden menettämiseen näyttää olevan se, että maailmaa todella pidetään sellaisena kuin se koetaan ja tämän jälkeen suhtaudutaan tähän omaan kokemukseen. Tällainen kokemisensa kokeminen tekee suhtautumisen maailmaan välilliseksi. Lapsen välitöntä suhtautumistapaa voidaan palauttaa kun periaatteellisesti hyväksytään, että maailma on todellinen juuri siten kuin se koetaan, ja kun vältetään kokemusten kokemista. Tulokset saattavat tulla hitaasti, mutta vähitellen ympäristön arkisuus kaikkoaa ja sen todellisuusvoimaisuus kasvaa.

Kokemisen tulisi olla välitön suhde itsen ja maailman välillä. Sillä vain tällöin on mahdollista pidättäytyä suhtautumisesta ja kokemisesta. Ihmisen mieli on varsin haavoittuvainen, vaikka ennen keski-ikää se pystyy suuressa määrin kompensoimaan vaurioitaan. Mieltä on suojeltava jotta se säilyisi elävänä ja suoriutumiskykyisenä. Tämä suojele tapahtuu eräiltä osin välttämällä tarpeettomia ja epäsuotuisia kokemuksia. Ei esim. ole syytä ehdoin tahdoin mennä tilanteeseen, jonka tietää vain saastuttavan mieltä. Jotta tarpeettoman kokemisen välttäminen olisi mahdollista on kokemisen oltava välitöntä. — Välillisessä kokemisessa oletetaan, että on jokin maailma sinänsä, joka on juuri sellainen miksi se koetaan, tällöin suhtautumisesta ei voi pidättäytyä.

Maailma muuttuu ja myös ihminen itse muuttuu, kasvaa ja vanhenee. Jotta realistinen suhde maailmaan säilyisi on ihmisen yrittävä ainakin jossakin määrin hallita kokemusmaailmaansa, itsensä ja todellisuuden välistä suhdetta. Tämä hallinta on parhaimmillaan luovuutta, kykyä muuttua ja muuttaa itseään niin, että kykenee aidosti ilmaisemaan läsnäolonsa maailmassa ja ympäristössään. Luovuus on näin omakohtaista orientoitumista todellisuuteen, hetkestä hetkeen. Luovuutta

on myös pyrkiä muuttumaan siten, että ihmisyyys pääsee yhä paremmin ilmenemään. Näin orientoituva luovuus on ensisijaisesti kykyä hallita itseään ja siten elämäntaitetta, vasta toissijaisesti taiteellista tuottamista. Luovaksi ihmiseksi sanan vahvimmassa merkityksessä voidaan sanoa ihmistä, joka siinä määrin hallitsee itseään että kykenee auttamaan toisia hallitsemaan itseään. Näin pyrkimys oman kokemusmaailmansa hallitsemiseen johtaa rikastuttavaan keskinäisyyteen.

Jos suhde maailmaan ei ole välitön, niin kokemusmaailman raskaudesta syytetään ympäristöä. Tällöin toiminta ei kohdistu itsensä kasvattamiseen ihmisenä, vaan maailman parantamiseen. Tehokkain tapa parantaa maailmaa on kuitenkin parantaa itseään. Sillä ei toisia ihmisiä voi muuttaa. Jokaisella ihmisellä on maailma omanaan. Tämä asia, joka näyttää erottavan ihmiset toisistaan, on juuri se joka luo mahdollisuuden keskinäiselle vuorovaikutukselle. Ja myös tämän takia tehokkain tapa vaikuttaa ympäristöönsä on olla hyvänä esimerkkinä.

Luovuutta ei voi irroittaa ihmisestä jonkinlaiseksi tekniikaksi, jota kuka tahansa voi oppia käyttämään. Luova orientoituminen on kykyä hallita kokemusmaailmaansa, säilyttää aitoutensa ja muuttaa ruma ja arkinen kauniiksi. Luovuus saavutetaan kun oppii hallitsemaan mieltään. Mielen hallitseminen edellyttää rohkeuden nähdä ja kohdata itsensä. Tätä rohkeutta on hyväksyä maailma itsensä peiliksi, miltä se näyttääkin. Se vika mikä nähdään maailmassa, on vika itsessä. Peiliä ei voi muuttaa, on muutettava kasvoja, jotka siihen peilautuvat.

Kolme asiaa näyttää luovuuden kehittämisen kannalta erityisen tärkeältä:

- 1) Ihmisen luonne ja mielentila määräävät minkälaisena hän kokee ympäristönsä ja maailman, ja miten hän suhtautuu kaikkien kohtaamaansa.
- 2) Jokainen tilanne ja ympäristö merkitsee ihmiselle oppimistilannetta, ja oppiminen merkitsee muuttumista. Siten jokainen tilanne vaikuttaa siihen miten ihminen muuttuu.
- 3) Kokemuksia voi välittää vain reflektiona. Kukin kuulee kaiken omasta kokemushistoriastaan käsin, oman maailmankuvansa pohjalta. Se mitä toinen puhuu on minulle suhtautumiseni siihen.

1. sääntö merkitsee sitä, että maailma sinänsä ei ole kaunis, ruma tai arkinen, vaan kokijasta

ratkaisevasti määräytyy miten maailma koetaan. Luovuuden taituri kykenee säilyttämään kokemuksensa puhtaana, kirkkaana ja kauniina kaiken edessä. 2. sääntö edellyttää luovuuden kehittäjältä voimakasta itsekuria. Kokemuksia ja sitä mitä on oppinut ei voida pyyhkiä pois. Vapautuminen mielen rasitteista vaatii ankaraa työtä. 3. sääntö on varsinkin autoritatiivisille luonteille vaikea hyväksyä, merkitseehän tämä sitä, ettei kenelläkään ole kokemusten suhteen etuoikeuksia, eikä ylivaltaa. Hienoimmankin puheen jokainen kuulee omasta kokemusmaailmastaan käsin, ja juuri siten kuin kuulee. Kokemuksia ei voi siirtää. Toisaalta juuri tämä sääntö tekee keskinäisen vuorovaikutuksellisen suhteen ymmärrettäväksi. Merkityksellistä puhetta on se, mikä koetaan merkitykselliseksi, puhe sinänsä ei ole merkityksellinen tai merkityksetön. Joskus hiljaisuus on merkityksellisempää kuin suuret maailmanselitykset.

Luovuutensa kehittäminen on aloitettava niistä perustekijöistä, jotka vaikuttavat kokemusten syntymiseen ja muotoutumiseen. Kokemus voidaan nähdä rakenteeltaan kolmiomaiseksi. Kokemus muodostuu suhtautumismuodosta, tunteesta ja "arvokokemuksesta". Se mitä kokevalle ihmiselle on olemassa, on olemassa hänen suhtautumisenaan. Toinen ihminen on minulle olemassa siten kuin häneen suhtaudun. Tällaiset suhtautumiset voivat olla asiallisia tai epäasiallisia, syvällisiä tai pinnallisia. Nämä suhtautumiset ovat usein ehdollistuneita, niin että jonkin ihmisen näkeminen heti herättää häneen liittyvän suhtautumisen. Tästä ehdollistumisesta tulee pyrkiä vapautumaan, jotta voi kehittää ja jalostaa suhtautumistapojaan asioihin ja ihmisiin.

Jos suhtautumismuotoon ei liity tunnetta, niin suhtautuminen koetaan pinnalliseksi ja muodolliseksi. Toisaalta kun suhtautumiseen liittyy siihen sopiva tunne, ja kun parhaimmillaan suhtautuminen ja tämä tunne sulautuvat saumattomasti yhteen, niin silloin koetaan kauneutta. Vastaavasti jos tunne on suhtautumiselle vieras, eikä sulautumista tapahdu, niin koetaan rumuutta. Asiaa voi kokeilla miettimällä esim. moraalisia suhtautumisia ja moraalisia tunteita. — Kun tavoitetaan kauneuden kokeminen, niin suhtautumisen kohde näyttää erityisen todellisuusvoimaiselta ja "itsevalaisevalta". Periaatteessa mikä tahansa voidaan kokea kauniina kun löydetään oikea suhtautumistapa ja oikea tunne.

Jokin asia voidaan kokea hyvinkin kauniik-

si, mutta samalla epäaidoksi. Syynä tähän näyttää olevan, että ihminen ei ole itse "läsnä" suhtautumisessaan. Jotta kauniin kokeminen olisi aitoa, on suhtautumisen oltava omiin kokemuksiin perustuvaa ja tunteen todella itsessä elävää. Tällöin voi kokea olevansa itse läsnä suhtautumisessaan, ja näin suhtautumiseen liittyy voimakas oman eksistenssin kokeminen. Aidon kauniin kokemisessa maailma tuntuu ikään kuin hetkeksi pysähtyvän ikuiseen nykyhetkeen. Tämänlaatuisten kokemusten lisäämistä voidaan pitää luovuutensa kasvattamisen eräänä tavoitteena. Aidon kokemisen tilassa nähdään maailma, jossa kaikki erillisyyks on päättynyt, kaikki on jakamattomasti yhtä, "tuntuu kuin linnut puhuisivat ja puut laulaisivat". Kokemus saattaa olla hetkellinen, mutta näiden kokemusten esiintymistiheyttä voidaan lisätä.

Luovuus on olennaisella tavalla luopumista. Maailmasta sellaisena kuin se nyt koetaan on luovuttava jotta se voidaan kokea merkityksellisempänä. Luovuus on taitoa ja kykyä luopua erillisyydestä, joka sitoo ihmisen piintyneisiin ja kielteisiin suhteisiin ympäristöön. Luovuuteen ei voi paeta koska luovuus edellyttää elämäkokemuksensa kohtaamista. Luovuuden kehittämisen tulisi kuitenkin alkaa pikkuasioista, yhä pienempien asioiden löytämisestä.

Kirjoittajat:

A-V. Perheentupa, pääsihteeri, Kriittinen korkeakoulu
Karmela Bélinki, fil.lis., toimittaja, YLE

Erkki Haaranen, rikostutkija

Erkki Pirtola, taiteilija

Manu Jääskeläinen, koulutuspäällikkö, Suomen Lääkäriliitto

Kari E. Turunen, assistentti, Jyväskylän yliopisto

Aaro Heikkilä, kaupunginjohtaja, Joensuun kaupunki

Ilkka Tervonen, yht.kand.

Markku Graae, ohjelmasihteeri, Kriittinen korkeakoulu